

10. ННТларнинг тематик ҳиссаси: Марказий Осиё бўйича умумий «харита»

Аввалги бўлимларда ҳисоботнинг институционал ҳиссаси, бошқарув сифатидаги иштироки, иқтисодий ривожланиш ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш масалалари ёритилган эди. Ушбу бўлимда эътибор фаолиятнинг тематик йўналишлар бўйича тақсимланишига қаратилган: соғлиқни сақлаш, таълим, гендер масалалари, ҳуқуқларни ҳимоя қилиш, экология, қашшоқликка қарши кураш, маҳаллий ривожланиш, ёшлар, маданият ва ижтимоий бирдамлик.

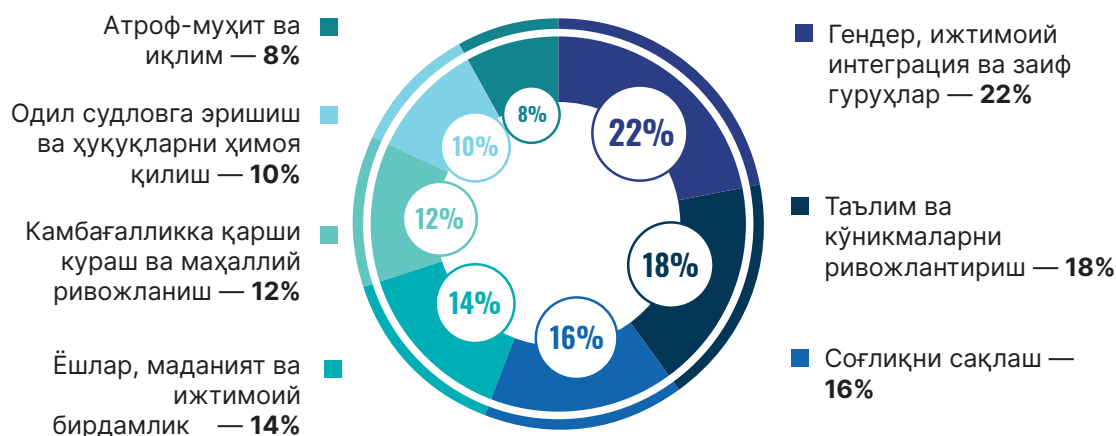
ННТлар камдан-кам ҳолларда тематик йўналиш доирасида фақат битта функция билан чекланади. Соғлиқни сақлаш соҳасида улар бир вақтнинг ўзида профилактика, беморларни кузатиб бориш, мутахассисларни ўқитиш ва ресурсларни жалб қилиш билан шуғулланиши мумкин. Таълим соҳасида — кўникмаларни ривожлантириш, эҳтиёжманд гуруҳларга ёрдам бериш, янги методикалар яратиш ва педагоглар малакасини ошириш билан. Адлия соҳасида эса — фуқароларга маслаҳат бериш, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар экспертизасида иштирок этиш ва ҳуқуқлардан фойдаланишдаги тизимли тўсиқларни қайд этиш билан. Шунинг учун тематик харита алоҳида «фаолият соҳалари»ни эмас, балки ҳар бир ривожланиш соҳасида ННТлар функцияларининг турли комбинацияларини кўрсатади.

Марказий Осиё мамлакатлари учун бундай харита маълумотларнинг бир хил эмаслиги сабабли умумий манзарани яхшироқ акс эттиради. Айрим мамлакатларда миқдорий кўрсаткичлар яхшироқ тақдим этилган бўлса, бошқаларида сифатли кейслар, давлат дастурларида иштирок, эксперт майдончалари ёки муайян гуруҳлар билан ишлаш мисоллари кўпроқ учрайди. Шунинг учун ушбу бўлим мамлакатларни тематик ҳисса кўлами бўйича рейтингламайди, балки минтақада ННТларнинг асосий ривожланиш йўналишларидаги иштироки қандай умумий манзарани шакллантираётганини кўрсатади.

Минтақанинг умумий манзарасини кўргазмали тарзда тақдим этиш учун қуйида ННТларнинг ривожланишнинг асосий секторлари бўйича тематик фаоллиги оид баҳолаш диаграммаси келтирилган (11-расм).

Диаграмма Қирғизистон, Қозоғистон ва Туркменистоннинг сектор маълумотлари, шунингдек, Ўзбекистон ва Тожикистон бўйича мамлакат материалларида ННТларнинг тематик намоён бўлиш даражасига берилган эксперт баҳоси асосида тузилган. Улушлар баҳолаш хусусиятига эга бўлиб, ташкилотлар сони ёки молиялаштириш ҳажмининг расмий статистикасини эмас, балки тематик фаоллик тақсимотини кўрсатади.

11-расм. Марказий Осиёда ННТларнинг тематик фаоллиги тақсимотини баҳолаш кўриниши.

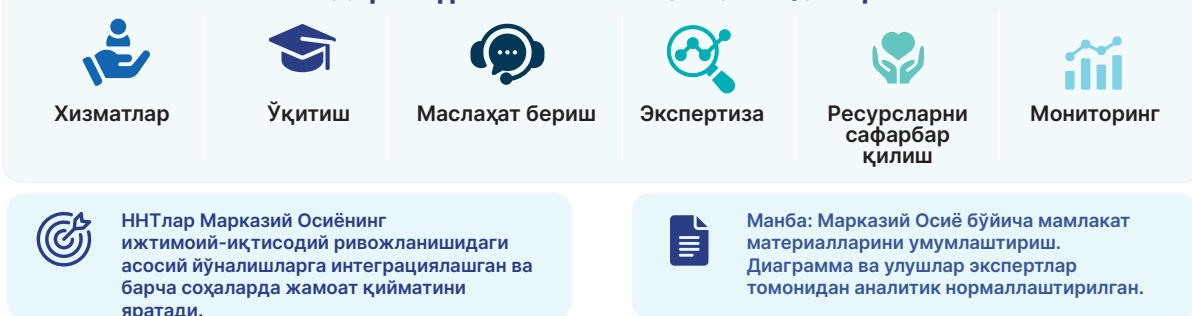

ННТларнинг тематик ҳиссаси

ННТларнинг Марказий Осиё ривожланишига қўшадиган ҳиссасининг 7 та асосий йўналиши

БАРЧА СОҲАЛАРДА ННТЛАРНИНГ КЕСИШУВЧИ ФУНКЦИЯЛАРИ:

10.1. Соғлиқни сақлаш

Соғлиқни сақлаш ва у билан боғлиқ йўналишларда ННТлар профилактика, ёрдамдан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш, беморларни қўллаб-қувватлаш ҳамда стандарт тиббий хизмат қўшимча ижтимоий, психологик ёки ахборот компонентида муҳтож бўлган гуруҳлар билан ишлашга оид соҳаларда фаолият юритади. Уларнинг роли, айниқса, ОИВ, сил, сурункали ва оғир касалликлар, реабилитация, паллиатив ёрдам, беморлар ҳамжамиятлари ва тиббий-ижтимоий қўллаб-қувватлаш масалаларида яққол намоён бўлади. Асосий фаолият йўналишлари:

- касалликларнинг олдини олиш ва аҳоли ўртасида ишончли ахборотни тарқатиш;
- беморлар ҳамжамиятлари ва стигмага дуч келаётган гуруҳлар билан ишлаш;
- ижтимоий-тиббий ва ижтимоий-психологик хизматлар;
- реабилитация хизматлари ва беморларнинг мустақиллигини қўллаб-қувватлаш;
- сурункали ва оғир касалликларда ўзини ўзи қўллаб-қувватлаш дастурлари;
- барқарор молиялаштиришни талаб қиладиган йўналишлар учун ташқи ресурсларни жалб қилиш;
- мутахассисларни ўқитиш ва муассасаларнинг беморлар эҳтиёжларига нисбатан сезгирлигини ошириш;
- даволаниш, дори воситалари ва хизматлардан фойдаланиш имкониятлари бўйича жамоатчилик мониторинги;
- профилактика ва соғлиқни қўллаб-қувватлаш дастурларини ишлаб чиқишда иштирок этиш ва ҳ.к.и т. д.

МАРКАЗИЙ ОСИЁДАГИ ННТлар:

РИВОЖЛАНИШГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ, БОШҚАРУВ ВА БАРҚАРОРЛИК 2026 й.

Қозоғистонда ННТлар беморларни қўллаб-қувватлаш, хоспис ёрдами, кам учрайдиган ва ижтимоий аҳамиятга эга касалликлар соҳасида фаолият юритади. Туркменистонда ижтимоий йўналтирилган ташкилотлар тиббий-ижтимоий ва реабилитация қўллаб-қувватлашига муҳтож гуруҳлар билан ишлайди. Ўзбекистон ва Тожикистонда ННТларнинг соғлиқни сақлаш соҳасига қўшаётган ҳиссаси кўпроқ ижтимоий ҳимоя, психоижтимоий қўллаб-қувватлаш ва эҳтиёжманд гуруҳлар билан боғлиқ дастурлардаги иштирок орқали намоён бўлади. Қирғизистонда ННТлар ижтимоий-тиббий хизматлар, реабилитация хизматлари ва профилактика тадбирларини ташкил этиш ва кўрсатишда иштирок этади, соғлиқни мустаҳкамлаш дастурларини амалга оширади, оғир ва сурункали касалликларга чалинган беморларни қўллаб-қувватлайди. Муҳим йўналишлардан бири ОИВ ва сил билан боғлиқ ишлар бўлиб, бу соҳада ННТлар қўшимча ресурсларни жалб қилишга ва ишончли мулоқотни талаб қиладиган гуруҳлар билан ишлашга ёрдам беради.

МИСОЛ

Қирғизистон: ОИВ ва сил — ННТлар ва давлат шериклигининг соҳаси

Қирғизистонда ННТларнинг ОИВ ва сил йўналишларидаги иштироки давлат механизмлари, халқаро молиялаштириш ва мақсадли гуруҳлар билан тўғридан-тўғри ишлашни ўзаро боғлаш имконини беради. ННТларнинг фаол иштироки ушбу йўналишларда давлат бюджети қўллаб-қувватланиши учун йилига 24 миллиондан 30 миллион АҚШ долларигача бўлган қўшимча маблағларни жалб қилишга ёрдам беради. Ушбу мисол ННТларнинг соғлиқни сақлаш соҳасидаги ҳиссаси нафақат алоҳида хизматларни кўрсатиш, балки секторнинг ресурс базасини кенгайтириш, беморлар гуруҳларидан фойдаланиш имкониятларини таъминлаш ва ёрдамнинг узлуксизлигини сақлаб қолиш билан ҳам боғлиқ эканини кўрсатади.

Соғлиқни сақлаш сектори ННТларнинг энг характерли ролларидан бирини намоён қилади: улар соғлиқни сақлаш тизимининг давлат томонидан камроқ қўллаб-қувватланадиган ва хусусий сектор учун тижорий қизиқиш уйғотмайдиган элементларини кучайтиради (профилактика ва хабардор қилиш, ишончга асосланган ва манзилли ёндашув, беморлар билан узоқ муддатли мулоқот ва хизматларни эҳтиёжманд гуруҳларга мослаштириш).

10.2. Таълим ва кўникмаларни ривожлантириш

Таълим ННТлар учун энг табиий фаолият соҳаларидан бири ҳисобланади, чунки инсонга кўрсатиладиган деярли ҳар қандай барқарор ёрдам билимлар, кўникмалар ва мустақил ҳаракат қилиш қобилиятини кенгайтириш билан боғлиқ. ННТларнинг таълим соҳасига қўшаётган ҳиссаси ўқув дастурлари доирасидан ташқарига чиқади ва инсон капитали, касбий кўникмаларни ривожлантириш ҳамда стандарт таълим тизимида тўсиқларга дуч келаётган гуруҳлар учун таълимдан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиришда намоён бўлади. Асосий фаолият йўналишлари:

- ❁ катталар ва ёшлар учун норасмий таълим;
- ❁ касбий таълим ва қайта тайёрлаш;
- ❁ ижтимоий, таълим ва ҳуқуқий соҳалар мутахассисларининг малакасини ошириш;
- ❁ рақамли кўникмаларни ривожлантириш ва замонавий таълим шаклларида фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш;
- ❁ ногиронлиги бўлган болалар ва катталар учун инклюзив таълим;
- ❁ мактабгача таълим, мактабдан ташқари таълим ва қўшимча таълим амалиётларини қўллаб-қувватлаш;
- ❁ молиявий, ҳуқуқий ва фуқаролик саводхонлиги бўйича таълим;
- ❁ волонтерлар ва жамоатчилик етакчиларини тайёрлаш;
- ❁ ўқув материаллари ва мослаштирилган методикаларни ишлаб чиқиш;
- ❁ давлат органлари вакилларини сезгир ижтимоий масалалар бўйича ўқитиш.

Ўзбекистонда ННТларнинг таълим соҳасига қўшаётган ҳиссаси ижтимоий, маданий, ҳуқуқий ва маърифий ташаббуслар билан боғлиқ. Туркменистонда жамоат ташкилотлари касбий ривожланиш,

ёшлар сиёсати, волонтерлик ва маърифий тадбирларда иштирок этади. Тожикистонда ННТлар таълимдан ҳуқуқий, гендер, рақамли ва жамоатчилик компетенцияларини ривожлантириш воситаси сифатида фойдаланади. Қирғизистонда ННТлар малака ошириш, катталар учун норасмий касбий таълим, эҳтиёжманд гуруҳлар учун қўшимча таълим, инклюзив таълим ва мактабгача таълим хизматларидан фойдаланиш имкониятларини яхшилаш соҳаларида фаол ишлайди. Қозоғистонда ногиронлиги бўлган шахсларни замонавий касбий кўникмаларга ўқитишни ҳам ўз ичига олган рақамли ва инклюзив таълим амалиётлари ривожланмоқда.

МИСОЛ

Туркменистон: рақамли саводхонлик, касбий таълим ва волонтерларни тайёрлаш

Туркменистонда «Йенме» жамоат бирлашмаси ҳузурида 450 нафар қишлоқ аёли рақамли саводхонлик курсларини тугатди, 200 нафарга яқин волонтер эса «Волонтерлик академияси» лойиҳаси доирасида ижтимоий дастурларда иштирок этиш учун тайёрланди. Шунингдек, Туркменистон бухгалтерлар иттифоқи мамлакатда бухгалтерларни масофавий ўқитиш ва сертификатлаш учун биринчи онлайн-платформани ишлаб чиқди ва жорий қилди; 2024- йилда ҳудудлардан 2 000 нафардан ортиқ мутахассис малака оширишдан ўтди. Ушбу мисоллар ННТларнинг замонавий компетенциялардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш, касбий ривожланиш ва волонтерликни қўллаб-қувватлашдаги ролини кўрсатади.

МИСОЛ

Қозоғистон: фуқаролик таълими ва жамоат ташаббуслари учун майдон яратиш

Қозоғистонда «Еркіндік Қанаты» жамоат фонди инсон ҳуқуқлари бўйича таълим, ҳуқуқни ҳимоя қилиш ташаббуслари, жамоатчилик муҳокамалари ва маданий-маърифий тадбирлар учун кўп функцияли Human Rights Hub майдонини ташкил этди. Хаб 2019 йилда очилган бўлиб, фаолияти давомида 6 000 нафардан ортиқ ташриф буюрувчиларни қабул қилди. Фақат 2023–2024- йилларда унинг майдончасида 116 та тадбир ўтказилди ва уларда тахминан 2 000 нафар инсон иштирок этди. Фаолият шаклларига инсон ҳуқуқлари бўйича ўқув курслари, оммавий маърузалар ва муҳокамалар, кино намоишлари, кўргазмалар ва дебатлар киради. Ушбу мисол ННТларнинг фуқаролик таълими, етакчилик кўникмалари, ҳуқуқий маданият ҳамда ёшлар ва жамоатчилик ташаббуслари учун барқарор муҳитни ривожлантиришга қўшаётган ҳиссасини кўрсатади.

МИСОЛ

Ўзбекистон: рақамли кўникмалар ва аёлларнинг ўзини ўзи банд қилиши

2020–2025- йилларда «SHARQ AYOLI» халқаро хотин-қизлар жамоат фонди аёлларнинг, айниқса, қишлоқ жойлардаги аёлларнинг рақамли ва тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган «Аёл ва рақамли иқтисодиёт» лойиҳасини амалга оширди. 5365 нафар аёл таълим олди; 2000 нафарга яқин аёл, жумладан ногиронлиги бўлган аёллар, микрокредитлар олди ва soliq.uz орқали ўзини ўзи банд қилган шахс сифатида рўйхатдан ўтди. 2025- йилда яна 800 нафар тадбиркор аёл онлайн-бизнес ва сунъий интеллектдан фойдаланиш бўйича таълим олди.

ННТларнинг таълим соҳасига қўшаётган ҳиссаси нафақат индивидуал кўникмаларни олаётган ёки тақомиллаштираётган мақсадли гуруҳлар манфаатларига дахл қилади. У давлат ва жамиятга янги эҳтиёжларга — рақамлаштириш, инклюзия, меҳнат бозорининг ўзгариши, эҳтиёжманд гуруҳлар билан ишлаш ва мутахассисларни ностандарт амалий ёндашувларга ўқитиш заруратига тезроқ жавоб беришга ёрдам беради.

10.3. Гендер тенглиги, ижтимоий интеграция ва эҳтиёжманд гуруҳлар

Гендер тенглиги ва ижтимоий интеграция минтақадаги ННТлар фаолиятининг энг барқарор соҳаларидан бири ҳисобланади. Ушбу йўналишда ташкилотлар аёллар, болалар, ногиронлиги бўлган шахслар, кекса ёшдаги инсонлар, мигрантлар, ёшлар, қишлоқ аҳолиси ва бошқа гуруҳларнинг ҳуқуқлари, ҳавфсизлиги, иштироки, ижтимоий кўриниши ва имкониятлардан фойдаланишига таъсир қилувчи муаммолар билан ишлайди. Асосий фаолият турлари:

- гендер тенглигини илгари суриш ва аёлларнинг жамоат ҳаётидаги иштирокини кенгайтириш;
- зўравонликнинг олдини олиш ва унга жавоб чораларини кўриш;
- инқирозли хизматлар, бошпаналар ва психологик ёрдам;
- ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;
- мустақил ҳаёт кечириш ва ижтимоий интеграцияни қўллаб-қувватлаш;
- оғир ҳаётий вазиятга тушиб қолган болалар ва оилалар билан ишлаш;
- қишлоқ аёллари, мигрантлар ва хизматлардан фойдаланиш имкониятлари чекланган бошқа гуруҳларга ёрдам бериш;
- оилалар ва жамоаларни маърифатлантириш;
- қонунлар, дастурлар ва ҳаракат режаларини тайёрлашда иштирок этиш;
- таълим, маслаҳатлар, вазият мониторинги ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти орқали жамоатчилик қарашларини ўзгартириш.

Минтақа мамлакатларида гендер тенглиги, ижтимоий интеграция ва эҳтиёжманд гуруҳларни қўллаб-қувватлаш соҳасидаги ННТлар фаолияти ўхшаш манзилли гуруҳларга қаратилган: аёллар, болалар, ногиронлиги бўлган шахслар, оғир ҳаётий вазиятга тушиб қолган оилалар, кекса ёшдаги инсонлар, мигрантлар, интернат муассасалари битирувчилари ва хизматлар ҳамда ҳимоядан фойдаланиш имкониятлари чекланган бошқа гуруҳлар. Ушбу бенефициар гуруҳлари учун ННТлар бир вақтнинг ўзида бир нечта муҳим ролни бажаради:

- сервис роли – инқироз марказлари, бошпаналар, психологик ёрдам, ярим стационар хизматлар, реабилитация, оғир ҳаётий вазиятга тушиб қолган оилаларга ёрдам;
- ҳуқуқларни ҳимоя қилиш роли – аёллар, болалар, ногиронлиги бўлган шахслар, мигрантлар, зўравонликдан жабрланганлар ва ҳужжатлари бўлмаган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;
- интеграцион роль – аёлларнинг имкониятларини кенгайтириш, ногиронлиги бўлган шахсларга, аутизми бўлган болаларга, болалар уйлари битирувчиларига, кекса ёшдаги инсонларга ва бошқа гуруҳларга таълим, меҳнат, мулоқот ва жамоат ҳаётидан фойдаланиш имкониятларини яратиш;
- экспертлик ва адвокация роли – қонунлар, ҳаракат режалари, хизматлар стандартларини ишлаб чиқишда, гендер сиёсати ва ижтимоий дастурларни муҳокама қилишда иштирок этиш;
- воситачилик роли – бенефициарлар, оилалар, давлат муассасалари, маҳаллий органлар ва хизмат кўрсатувчилар ўртасида боғловчи вазифасини бажариш;
- жамоатчилик қарашларини ўзгартириш – маърифат ишлари, оилалар ва жамоалар билан ишлаш, стигмани камайтириш ва муаммоларнинг кўринишини ошириш.

Минтақавий фарқлар устувор йўналишларда намоён бўлади. Тожикистонда аёллар ташкилотларининг гендер сиёсати ва қонунчиликни ривожлантиришга қўшаётган экспертлик ва адвокация ҳиссаси кучлироқ намоён бўлади. Туркманистонда ижтимоий интеграция зўравонликдан жабр кўрган аёллар ва ногиронлиги бўлган шахсларга амалий ёрдам кўрсатиш билан боғлиқ. Қозоғистонда сектор узоқ муддатли қўллаб-қувватлашга муҳтож бўлган гуруҳлар учун кенг қўламли ихтисослаштирилган хизматлар билан фойдаланган. Қирғизистонда ННТларнинг инқироз марказлари ва ярим стационар ижтимоий хизматлардаги сервис роли, шунингдек аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қонунчиликдаги илғор ўзгаришларни илгари суришга қаратилган адвокация фаолияти айниқса яққол кўринади. Ўзбекистонда ННТлар ижтимоий, ҳуқуқий ва психоижтимоий ёрдамни жамоатчилик иштирокини ва ҳуқуқларни ҳимоя қилишни босқичма-босқич кучайтириш билан уйғунлаштиради.

МИСОЛ

Тоҷикистон: тенг ҳуқуқлар ва тенг имкониятлар тўғрисидаги қонунни илгари суриш

Тоҷикистон аёллар ташкилотлари коалицияси тенг ҳуқуқлар ва тенг имкониятлар тўғрисидаги қонунни кўп йиллик илгари суриш жараёнида иштирок этди. Ишлар қонун лойиҳасини экспертлик жиҳатидан кузатиб бориш, жамоатчилик эшитувлари, давлат органлари билан ҳамкорлик қилиш ва ёндашувларни халқаро мажбуриятлар билан уйғунлаштиришни ўз ичига олди. Ташаббусни илгари суришнинг бутун даври мобайнида 50 дан ортиқ раунд жамоатчилик эшитувлари ва эксперт учрашувлари ўтказилди.

Аёллар ташкилотлари коалициялари (масалан, «Гендер ва ривожланиш» ЖБ ва «Юридик тенгликдан амалий тенгликка» коалицияси) томонидан концепциядан тортиб парламент ўқишларигача бўлган барча босқичларда амалга оширилган экспертлик ҳамроҳлиги миллий қонунчиликни халқаро мажбуриятлар (CEDAW) билан уйғунлаштириш имконини берди. Аёллар ва оила ишлари қўмитаси билан доимий мулоқот кўприги яратилиши ННТларни гендер нормалари ижросининг тизимли кузатувчиларига айлантирди.

МИСОЛ

Туркманистон: зўравонликдан жабр кўрган аёлларни ишонч асосида қўллаб-қувватлаш

Туркманистонда «Кейик Окара» жамоат бирлашмаси зўравонликдан жабр кўрган аёлларга бошпана ва психологик ёрдам кўрсатади. 2024- йилда 1 200 нафар аёл маслаҳат олган. Бундай ёрдам шакли махфийликни, ишончни ва жабр кўрган аёл учун қўшимча ижтимоий эҳтиёжмандликни юзага келтирмасдан туриб, сезгир ҳаётий вазият билан ишлаш қобилиятини талаб қилади.

10.4. Адолат судловидан фойдаланиш имкониятлари ва ҳуқуқларни ҳимоя қилиш

ННТлар учун адолат судловидан фойдаланиш имкониятлари инсоннинг ҳимояланганлигининг энг амалий жиҳатларидан бири билан боғлиқ: инсоннинг ўз ҳуқуқларини тушуниш, ҳимоя сўраб мурожаат қилиш ва ўз муаммосининг ҳуқуқий майдонда кўриб чиқилишига эришиш қобилияти билан. Қўллаб-қувватлаш эҳтиёжманд гуруҳлар учун ҳуқуқий муаммо камдан-кам ҳолларда ижтимоий вазиятдан алоҳида мавжуд бўлади — у зўравонлик, миграция, ҳужжатларнинг йўқлиги, ногиронлик, қашшоқлик, оилавий можаро, меҳнат эксплуатацияси ёки давлат хизматларидан фойдаланиш имкониятларининг чекланганлиги билан боғлиқ бўлиши мумкин. Адолат судловидан фойдаланиш имкониятлари соҳасида ННТлар фуқароларга ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тартиб-таомилларни тушуниш, ҳуқуқий ёрдам олиш, давлат органларига мурожаат қилиш ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини ўзгартиришда иштирок этишга ёрдам беради. Ушбу сектор ҳуқуқий тўсиқлар, мурожаат қилишдан қўрқиш, ҳуқуқий саводхонлиkning пастлиги ёки ўз манфаатларини ҳимоя қилиш учун ресурсларнинг чекланганлигига дуч келаётган фуқаролар учун алоҳида аҳамиятга эга. Асосий йўналишлар:

- бепул ҳуқуқий маслаҳатлар;
- мурожаатлар, шикоятлар, аризалар ва апелляцияларни тайёрлаш;
- бенефициарлар манфаатларини давлат органлари ва судларда ифодалаш;
- ҳужжатларни тиклашда ёрдам бериш;
- аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш;
- инсон ҳуқуқларига риоя этилишини мониторинг қилиш;
- норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва экспертизасида иштирок этиш;
- эҳтиёжманд гуруҳлар манфаатларини илгари суриш;
- давлат органлари ва мутахассислар вакилларини ўқитиш;
- кафолатланган юридик ёрдам механизмларини қўллаб-қувватлаш;
- адолат судловидан фойдаланишдаги тизимли тўсиқларни аниқлаш.

Минтақа мамлакатларида адолат судловидан фойдаланиш имкониятлари соҳасида ННТлар томонидан қўлланиладиган воситалар тўплами кўп жиҳатдан ўхшаш, аммо амалиётдаги устувор йўналишларда фарқлар мавжуд. Қирғизистонда ушбу сектор бепул ҳуқуқий ёрдам, ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятида иштирок этиш, қонун лойиҳаларининг мустақил экспертизаси ва ҳуқуқларга риоя этилишининг жамоатчилик мониторинги уйғунлиги орқали яққол намоён бўлади. Тожикистонда ҳуқуқий кун тартиби гендер сиёсати, миграция, одам савдосига қарши кураш ва ННТларнинг идоралараро майдончалардаги иштироки билан чамбарчас боғлиқ. Туркменистонда одам савдоси ва зўравонликдан жабрланганларни қўллаб-қувватлашни ҳам ўз ичига олган сезгир масалалар бўйича маслаҳат ёрдами кўпроқ кўзга ташланади. Ўзбекистонда ННТлар фуқароларга ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг жамоатчилик мониторинги ва муҳокамаси билан уйғунлаштиради. Қозоғистонда ННТларнинг ҳуқуқий роли жамоатчилик мониторинги, ижтимоий эҳтиёжманд гуруҳлар манфаатларини ҳимоя қилиш ва экспертлик майдончаларида иштирок этиш орқали намоён бўлади.

МИСОЛ

Қирғизистон: давлат томонидан кафолатланган юридик ёрдамни ривожлантириш бўйича ННТлар миллий тармоғи

Қирғизистонда ННТлар «ДКЮЁ тизимини ривожлантиришга кўмаклашиш» коалициясини туздилар, кейинчалик у давлат томонидан кафолатланган юридик ёрдамни ривожлантириш бўйича ННТлар миллий тармоғига айлантирилди ва 44 та ташкилотни бирлаштирди. Тармоқ ҳуқуқий ёрдам бўйича давлат кафолатларининг амалий бажарилишига, эҳтиёжманд гуруҳлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга ва аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини оширишга кўмаклашди. Ушбу фаолият доирасида ҳудудларда 83 нафар параюрист тайёрланди, давлат томонидан кафолатланган юридик ёрдам тизими мониторинги ўтказилди, ҳуқуқий хизматлар сифати ва улардан фойдаланиш имкониятларини яхшилаш бўйича тавсиялар тақдим этилди; натижада давлат томонидан кафолатланган юридик ёрдам кўрсатувчи адвокатлар реестри кенгайтирилди, адвокатлар меҳнатига ҳақ тўлаш тарифлари қайта кўриб чиқилди ва уларнинг хизматлари учун ажратиладиган бюджет оширилди.

10.5. Атроф-муҳит ва иқлим

Экологик ва иқлим кун тартиби ННТлар учун тобора муҳимроқ йўналишга айланмоқда, чунки атроф-муҳит масалалари турмуш сифати, соғлиқ, ҳудудлар барқарорлиги ва ривожланишнинг узоқ муддатли шарт-шароитлари билан бевосита боғлиқ. Фуқаролик сектори учун ушбу соҳа яна шу жиҳатдан муҳимки, экологик муаммолар аҳолининг хабардорлигини, кундалик амалиётларни ўзгартиришни, маҳаллий жамоалар иштирокини, маълумотларга ишончни ва муайян ҳудудлар учун оқибатларни муҳокама қилишга тайёрликни талаб қилади.

Ушбу секторда ННТлар экологик сиёсат, маҳаллий муаммолар ва инсонлар хатти-ҳаракатлари ўртасида воситачи вазифасини бажаради. Улар иқлим ўзгариши, биологик хилма-хиллик, ифлосланиш, ресурсларни тежаш, атроф-муҳит хавфсизлиги каби мураккаб мавзуларни мактаблар, ёшлар, жамоалар, маҳаллий ташаббуслар ва табиий ресурсларга боғлиқ гуруҳлар учун тушунарли ҳаракатларга айлантиришга ёрдам беради. Шу туфайли экологик кун тартиби амалий ўлчовга эга бўлади: маърифат ишларидан ва мониторингдан тортиб соғлиқ, озиқ-овқат хавфсизлиги, қишлоқ ҳудудлари барқарорлиги ва шаҳар муҳити сифатини яхшилашга таъсир кўрсатувчи маҳаллий ечимларгача. Асосий йўналишлар:

- ❁ экологик маърифат ва аҳоли билан ишлаш;
- ❁ табиатни муҳофаза қилиш ташаббусларини илгари суриш;
- ❁ иқлим ўзгаришига мослашишда иштирок этиш;
- ❁ яшил ва ресурсларни тежовчи ечимларни ривожлантириш;
- ❁ биологик хилма-хилликни муҳофаза қилиш;
- ❁ маҳаллий табиатни муҳофаза қилиш ташаббусларини қўллаб-қувватлаш;
- ❁ ёшлар ва мактабларни экологик кун тартибига жалб қилиш;
- ❁ экологик хавфларнинг жамоатчилик мониторинги;
- ❁ экологик қарорлар ва дастурларни муҳокама қилишда иштирок этиш;
- ❁ экологик кун тартибини маҳаллий ривожланиш, соғлиқ ва жамоалар барқарорлиги билан боғлаш.

Асосий йўналишларнинг ўхшашлиги минтақанинг барча мамлакатларида ННТларнинг роли бир хил эканини англатмайди. Қирғизистонда ННТларнинг экологик фаолияти кўпроқ маърифат ишлари, иқлим ўзгаришига мослашиш, яшил ечимларни илгари суриш ва экологик хавфсизликни таълим муҳити билан боғлаш орқали намоён бўлади. Тожикистонда экологик кун тартиби кўпроқ биологик хилма-хиллик, озиқ-овқат хавфсизлиги ва қишлоқ жамоаларининг барқарорлиги билан боғлиқ. Туркменистонда экологик жамоат ташкилотлари миллий табиатни муҳофаза қилиш ва иқлим устувор йўналишлари доирасида фаолият юритади, жумладан кўкаламзорлаштириш, маърифат ишлари ва аҳолини амалий тадбирларга жалб қилиш билан шуғулланади. Қозоғистонда экологик хавфлар ва табиатни муҳофаза қилишга оид қарорлар атрофида жамоатчилик мониторинги ва сафарбарлик йўналиши яққолроқ намоён бўлади. Ўзбекистонда ННТларнинг экологик фаолияти жамоатчилик иштироки, маҳаллий ташаббуслар ва фуқаролик секторининг барқарор ривожланиш кун тартибига босқичма-босқич жалб этилиши билан боғлиқ.

МИСОЛ

Қозоғистон: Атбасарда жамоатчилик мониторинги ва экологик хавфсизлик

Атбасар шаҳрида «Ангел» жамоат бирлашмаси 2009, 2014 ва 2017 йиллардаги вайронкор тошқинлардан кейин тошқинга қарши чора-тадбирлар мониторингини бошлади. Ташкилот маълумотларни тўплади, илмий экспертизани жалб қилди ва олимлар, ОАВ, Парламент депутати ҳамда халқаро механизмлар иштирокида коалиция шакллантирди. Натижада тошқинга қарши чора-тадбирларни бошқаришдаги тизимли хатолар аниқланди, экспертлар тавсиялари эса шаҳарнинг муҳандислик ҳимоясини такомиллаштиришда инobatга олинди. Амалий натижа сифатида тошқиндан жабр кўрган 90 та оилага янги уй-жой тақдим этилди. Ушбу мисол ННТлар жамоатчилик назоратини кучайтириши, бюджет қарорларининг шаффофлигини ошириши ва давлатга экологик хавфсизлик соҳасида янада асосланган қарорлар қабул қилишда ёрдам бериши мумкинлигини кўрсатади.

МИСОЛ

Тожикистон: биологик хилма-хиллик ва маҳаллий уруғлик фондлари

«Зан ва замин» жамоат бирлашмаси уч йил давомида Тожикистонни Биологик хилма-хиллик бўйича халқаро мамлакатлар реестрига киритишни илгари сурди. Натижада қишлоқ ҳудудларидаги аёллар томонидан маҳаллий уруғлик банкларини шакллантириш учун асослар яратилди. Ушбу мисол экологик ҳиссанинг озиқ-овқат хавфсизлиги, маҳаллий ресурсларни сақлаб қолиш ва аёлларнинг табиий ҳамда қишлоқ хўжалиги меросини бошқаришдаги ролини кенгайтириш билан боғлиқлигини кўрсатади.

МИСОЛ

Туркменистон: илмий экспертизадан оммавий акцияларгача

Туркменистон Табиатни муҳофаза қилиш жамияти (ТТМЖ) юқори даражадаги экспертлик ролини фуқароларни оммавий сафарбар қилиш билан уйғунлаштирган ННТ намунасидир. Ташкилот Қизил китобни тайёрлашда иштирок этади ва ҳукумат даражасида илмий конференциялар ташкил қилади, шу билан бир вақтнинг ўзида минглаб волонтерларни 1,5 миллион туп дарахт кўчатини экиш бўйича умуммиллий акцияларга жалб қилади. Бу ННТлар давлатнинг экологик сиёсати билан аниқ инсонларнинг амалий ҳаракатлари ўртасида кўприк вазифасини қандай бажаришини кўрсатувчи мисолдир.

Жамият мамлакатнинг экологик сиёсатини шакллантиришда Барқарор ривожланиш мақсадлари бўйича Ихтиёрий миллий шарҳни тайёрлаш механизмлари ҳамда Оролни қутқариш халқаро жамғармасининг Барқарор ривожланиш бўйича ҳукуматлараро комиссияси ҳузуридаги Жамоатчилик кенгашидаги фаолияти орқали иштирок этади. Ташкилот алоҳида муҳофаза қилинадиган ҳудудларда табиатни муҳофаза қилишга қаратилган амалий лойиҳаларни амалга оширади, жумладан, флора ва фаунанинг камёб турлари учун сув таъминотини яхшилаш ва яшил энергетика элементларини жорий этиш ишларини бажаради.

Шу билан бирга, Жамият ҳужжатли фильмлар, таълим дастурлари ва волонтерлик акциялари орқали кенг кўламли экологик маърифат ишларини олиб боради, шунингдек мамлакатнинг миллий кўаламзорлаштириш дастурини амалга оширишда иштирок этади.

10.6. Ёшлар, маданият ва ижтимоий бирдамлик

Ёшлар, маданият ва жамоатчилик кун тартиби ННТларнинг ҳиссаси ижтимоий алоқаларни, ишончни, фуқаролик фаоллигини ва инсонларнинг жамоа ҳаётида иштирок этиш қобилиятини шакллантириш орқали намоён бўладиган соҳалар қаторига киради. Ушбу йўналишлар орқали биргаликда иштирок этиш кўникмалари, авлодлараро мулоқот, маҳаллий идентиклик, волонтерлик ва ёшларнинг ижтимоий аҳамиятга эга вазифаларни ҳал этишдаги иштироки мустаҳкамланади. Минтақа мамлакатлари учун бу аҳоли таркибида ёшларнинг улуши юқори экани, шаҳар ва қишлоқ имкониятлари ўртасидаги фарқлар, миграция жараёнлари ҳамда жамоатчилик мулоқотининг янада барқарор шаклларига эҳтиёж мавжудлиги шароитида айниқса муҳимдир.

Ушбу секторда ННТлар шундай макон яратадики, унда ёшлар, ижодий гуруҳлар, волонтерлар, маҳаллий жамоалар ва маданий ташаббуслар ўзини намоён қилиш, етакчилик ва коммуникация кўникмаларини эгаллаш, жамоатчилик лойиҳаларида иштирок этиш ҳамда маҳаллий идентиклик билан алоқани сақлаб қолиш имкониятига эга бўлади. Бундай ҳисса ижтимоий муҳит сифатига таъсир кўрсатади: яққаланишни камайтиради, мансублик ҳиссини қўллаб-қувватлайди, можароларнинг олдини олишга ёрдам беради ва фуқароларнинг ҳудудларни ривожлантиришдаги янада фаол иштироки учун асос яратади. Асосий йўналишлар:

- ✿ ёшлар учун таълим ва етакчилик дастурлари;
- ✿ волонтерликини ривожлантириш;
- ✿ ёшларнинг фуқаролик ва ҳуқуқий саводхонлигини ошириш;
- ✿ маданий ташаббуслар ва меросни сақлаш;
- ✿ ижодий ва жамоат бирлашмаларини қўллаб-қувватлаш;
- ✿ қишлоқ ва олис ҳудудлардаги ёшлар билан ишлаш;
- ✿ ижтимоий яққаланиш ва хавfli хулқ-атворнинг олдини олиш;
- ✿ қарор қабул қилишда иштирок этиш кўникмаларини ривожлантириш;
- ✿ гуруҳлараро мулоқот ва ижтимоий бирдамликни мустаҳкамлаш;
- ✿ давлатнинг ёшлар, маданият ва ижтимоий дастурларида иштирок этиш.

Туркменистонда ушбу сектор, айниқса, ёшлар ташкилотлари, маданий бирлашмалар, ижодий уюшмалар, спорт ташкилотлари ҳамда миллий анъаналар, соғлом турмуш тарзи ва жамоатчилик иштироки билан боғлиқ тадбирлар орқали яққол намоён бўлади. Ўзбекистонда ННТларнинг ёшлар ва маданий ташаббуслари ижтимоий шериклик, таълим, фуқаролик иштироки ва маҳаллий жамоаларни қўллаб-қувватлаш билан боғлиқ. Қозоғистонда ёшлар фаоллиги волонтерлик, фуқаролик форумлари, жамоатчилик майдончалари ва ижтимоий лойиҳалар орқали ривожланмоқда.

МИСОЛ

Туркменистон: ёшлар, маданият ва жамоатчилик иштироки

Туркменистонда Ёшлар иттифоқи, ижодий уюшмалар ҳамда маданий ва спорт ташаббуслари билан ишловчи ташкилотлар ёшлар сиёсатини амалга ошириш, миллий анъаналарни сақлаш, жамоатчилик иштирокини ривожлантириш ва маҳаллий даражада тадбирлар ўтказишда иштирок этади. Бундай фаолият ижтимоий алоқаларни мустаҳкамлайди, ёшларни ижтимоий фойдали ташаббусларга жалб этади ва маданий ворисийликни қўллаб-қувватлайди.

Қирғизистонда ННТлар ёшлар сиёсати, фуқаролик таълими, етакчилик дастурлари ва ёшларнинг ривожланишдаги иштироки билан боғлиқ лойиҳаларда иштирок этади. Тожикистонда ёшлар ННТларнинг асосий мақсадли гуруҳларидан бири ҳисобланади, айниқса ҳуқуқий ёрдам, миграция, меҳнат хавфлари, гендер тенглиги ва маҳаллий ривожланишда иштирок этиш соҳаларида.

Сектор таҳлили ННТларнинг ҳиссаси ҳар доим ҳам тез ўлчанадиган натижага эга хизмат ёки лойиҳа билан чекланмаслигини кўрсатади. Таъсирнинг сезиларли қисми иштирок, ишонч, умумий меъёрлар, волонтерлик ва инсонларнинг жамоа ҳаётига қўшилиш қобилияти орқали шаклланади.

ХУЛОСА

Мавзулар харитаси Марказий Осиё мамлакатларидаги ННТлар ривожланишнинг кенг кўламли йўналишларида фаолият юритишини кўрсатади. Уларнинг ҳиссаси соғлиқни сақлаш, таълим, гендер тенглиги ва ижтимоий интеграция, адолат судловидан фойдаланиш имкониятлари, экология, қашшоқликка қарши кураш, маҳаллий ривожланиш, ёшлар сиёсати, маданият ва ижтимоий бирдамлик соҳаларида намоён бўлади. Ҳар бир мавзуда ННТлар турли вазифаларни бажаради: хизматлар кўрсатади, ўқитади, маслаҳат беради, ҳуқуқларни ҳимоя қилади, қарорлар ишлаб чиқишда иштирок этади, ресурсларни жалб қилади, жамоаларни ташкил этади, мониторинг ўтказади ва янги ёндашувларни жорий қилади.

Мавзули таҳлилнинг асосий хулосаси шундан иборатки, ННТлар ривожланишнинг алоҳида «параллел» соҳасини ташкил этмайди. Улар минтақанинг ижтимоий-иқтисодий кун тартибидаги асосий йўналишларга интеграциялашган бўлиб, кўпинча бир нечта вазифалар кесишмасида фаолият юритади. Бир ташкилотнинг ўзи бир вақтнинг ўзида хизмат кўрсатиши, мутахассисларни ўқитиши, муайян гуруҳ ҳуқуқларини ҳимоя қилиши, молиялаштиришни жалб қилиши ва давлат сиёсатини муҳокама қилишда иштирок этиши мумкин.

Кейинги таҳлил учун ушбу харита ННТлар ҳиссасини янада тизимли баҳолашнинг асоси сифатида муҳим аҳамиятга эга. У қайси секторларда миқдорий кўрсаткичлар талаб қилинишини, қайсилари сифатли кейслар орқали яхшироқ очиб берилишини ва қаерда қамров, хизматлар, институционал иштирок ҳамда бенефициарлар аҳволидаги ўзгаришларга оид маълумотларни уйғунлаштириш зарурлигини кўрсатади.

11. ННТларнинг ҳиссасининг сифат хусусиятлари

ННТларнинг ҳиссаси ривожланишнинг бошқа институционал иштирокчилари (акторлари) — оила, давлат ва хусусий сектор ҳиссасидан фарқ қилади. ННТларнинг айрим ечимлари стандарт хизматлардан фарқланади, янги ёндашувларни яратади, инсонларнинг эҳтиёжларига манзилли жавоб қайтаради, барқарор амалиётда мустақамланиши мумкин ҳамда одатий бошқарув механизмлари орқали қамраб олиш қийин бўлган гуруҳлар ва ҳудудларга етиб бориш қобилиятига эга.

Фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари, унинг натижалари ва тўпланган тажрибага асосланиб, ННТлар ҳиссасининг бешта асосий сифат хусусиятини ажратиш мумкин:

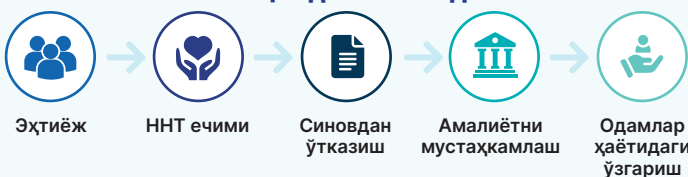
- 🌸 ўзига хослик;
- 🌸 инновационлик;
- 🌸 самарадорлик;
- 🌸 барқарорлик; ва
- 🌸 ривожланишни олиш, четда қолган ва эҳтиёжманд гуруҳлар ҳамда ҳудудларга «етказиб бериш» функциясини бажариш қобилияти.

ННТлар ҳиссасининг сифат хусусиятлари

Нима учун ННТлар ҳиссаси нафақат кўлами, балки яратилаётган ечимларнинг сифати билан ҳам муҳим?

1 ЎЗИГА ХОСЛИК ННТлар давлат ёки бозор томонидан етарли даражада қамраб олинмаган эҳтиёжларни қоплайди. Мисоллар: мураккаб ва сезгир гуруҳлар, узоқ ҳудудлар учун хизматлар.	2 ИННОВАЦИОНЛИК ННТлар ҳудудда янги ёндашувлар ва ёрдам моделларини тез синовдан ўтказиши. Мисоллар: эрта аралашув, масофавий менторлик, рақамли ва инклюзив ечимлар.	3 САМАРАДОРЛИК ННТлар чекланган ресурслар билан натижага эришади. Мисоллар: кўнгиллилар меҳнати, ҳамкорликлар, манзилли ёрдам моделлари.	4 БАРҚАРОРЛИК Муваффақиятли ечимлар лойиҳа тугатилгандан кейин ҳам мустақамланади. Мисоллар: давлат дастурлари ва ижтимоий буюртма, тармоқлар ва коалициялар, маҳаллий мутахассисларни тайёрлаш.	5 РИВОЖЛАНИШНИНГ "СЎНГИ БОСҚИЧИ"ГА ЕТИБ БОРИШ ННТлар ресурс, хизмат ва ҳуқуқни аниқ инсонга етказиши. Мисоллар: узок жамоалар, "қуйидан" қайта алоқа, жараёнлардан ўтишда ёрдам.
---	--	---	---	---

БУ ҚАНДАЙ ИШЛАЙДИ:

ТИПИК МИСОЛЛАР:

- фуқароларга ҳуқуқий ёрдам;
- инқироз ва реабилитация хизматлари;
- рақамли кўникмаларга ўқитиш;
- тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш;
- қишлоқ ва тоғли ҳудудларда ишлаш.

Асосий хулоса:

ННТларнинг кучи фақат фаолият ҳажмида эмас, балки ечимлар сифатида ҳам намоён бўлади: улар ўзига хос, инновацион, самарали ва барқарор бўлиши ҳамда стандарт механизмлар билан қамраб олиш қийин бўлган инсонларга етиб бориши мумкин.

Ўзига хослик шундаки, ННТлар давлат ёки бозор томонидан етарлича қамраб олинмаган ва махсус ёки манзилли иш шакллари талаб қиладиган соҳалардаги фаолиятни тўлдириб, мавжуд бўшлиқларни тўлдиради. Бу, айниқса, кам сонли гуруҳлар, сезгир муаммолар, олиш ҳудудлар ва узоқ муддатли мулоқот ҳамда ишонч талаб этиладиган мураккаб ҳолатлар билан ишлашда яққол намоён бўлади. Бундай ечимларга кўзи ожиз ва заиф кўрувчи шахсларга компьютер саводхонлигини ўргатиш; олиш қишлоқларни интернет билан таъминлаш; инъекцион гиёҳванд моддаларни истеъмол қилувчи шахслар билан кўча шароитида ишлаш; ОИВ билан яшаётган инсонларни қўллаб-қувватлаш; сил билан касалланган беморларга ёрдам бериш; руҳий бузилишлари бўлган шахсларга психоижтимоий хизматлар кўрсатиш; аутизми бўлган болалар учун хизматлар; ногиронлиги бўлган болалар ва катталарни реабилитация қилиш; зўравонликдан жабр кўрган аёллар ва болалар учун инқирозли хизматлар; шунингдек, ногиронлиги бўлган шахсларнинг мустақил ҳаётини қўллаб-қувватлаш ва кўшимча таълим хизматлари киради.

Инновационлик ННТларнинг ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий ва экологик муаммоларни ҳал қилишнинг янги усулларини биринчи бўлиб синовдан ўтказиш қобилиятини англатади. Бу ерда гап нафақат технологиялар, балки ёрдам, таълим, интеграция ва иштирокнинг янги шакллари ҳақида ҳам бормоқда. Бундай ечимлар қаторига эрта ривожланиш ва эрта аралашув методикалари, аутизми бўлган болаларни реабилитация қилишнинг инновацион дастурлари, ота-оналар мактаблари, оғир ва сурункали касалликларга чалинган беморларнинг ўзини ўзи қўллаб-қувватлаш дастурлари, Брайл алифбосида китоблар ва дарсликлар нашр этиш, олис ҳудудларда таълимнинг мобил шакллари, аёл тадбиркорлар учун масофавий менторлик, электрон тижорат бўйича таълим, ногиронлиги бўлган ёшларда IT-кўникмаларни ривожлантириш, ассистив технологиялар, «яшил» ечимлар ва маълумотларни йиғиш ҳамда мониторинг қилишнинг жамоатчилик воситалари киради.

Самарадорлик ННТларнинг амалий ва нисбатан тежамкор ечимларни топиш, камроқ ресурслар билан аҳамиятли натижаларга эришиш ва бюджетга тушадиган юкни камайтириш қобилиятида намоён бўлади. Бу бенефициарлар эҳтиёжларини аниқ тушуниш, шерикликлар, волонтерлик меҳнати, ташқи ресурсларни жалб қилиш ва янада мослашувчан иш моделлари ҳисобига таъминланади. Бундай амалиётларга ярим стационар ижтимоий хизматлар, таълим, менторлик ва жиҳозлар орқали тадбиркорлик кўникмалари ҳамда стартапларни ривожлантириш, бир марталик хайрия ўрнига ўзини ўзи банд қилишни қўллаб-қувватлаш, эҳтиёжманд гуруҳларни иқтисодий жиҳатдан фаолроқ ҳолатга ўтказиш, ОИВ ва сил бўйича дастурлар учун қўшимча ресурсларни жалб қилиш, давлат ижтимоий буюртмасидан фойдаланиш, харажатлар устидан жамоатчилик мониторингини ўтказиш ва аҳоли иштирокига асосланган маҳаллий сервис моделларини ривожлантириш киради.

Барқарорлик ННТлар ечимлари алоҳида лойиҳа тугаганидан кейин ҳам сақланиб қолишини ва давлат дастурлари, ижтимоий буюртма, норматив ўзгаришлар, методикалар, коалициялар, маҳаллий сервислар ёки ижтимоий тадбиркорлик орқали доимий амалиётга айланишини англатади. Бу хусусиятда ННТ томонидан бошланган пилот лойиҳа тизимнинг бир қисмига айланган ҳолатлар алоҳида аҳамиятга эга: бепул ҳуқуқий ёрдам барқарор давлат хизматида айланади; ижтимоий буюртма орқали ярим стационар хизматлар ва инқироз марказлари мустаҳкамланади; ОИВ ва силнинг олдини олиш ҳамда даволаш дастурлари ривожлантирилади; инклюзив таълим ва ногиронлиги бўлган шахсларни қўллаб-қувватлаш механизмлари илгари сурилади; ҳудудларда филиалларга эга тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш марказлари ташкил этилади; экологик коалициялар шакллантирилади; маҳаллий хизматлар жамоалар бошқарувига топширилади; тайёрланган мутахассислар, волонтерлар, ота-оналар ва маслаҳатчилар эса янги методикалардан фойдаланишда давом этади.

Ривожланишни олис, четда қолган ва эҳтиёжманд гуруҳлар ҳамда ҳудудларга «етказиб бериш» функцияси ушбу хусусиятларни тўлдирди ва ННТларнинг мавжуд ресурслар, хизматлар, ҳуқуқлар ва дастурларни аниқ инсонлар, oilалар ва жамоаларга етказиш қобилиятини кўрсатади. Бу, айниқса, миллий сиёсат даражасида кам кўринадиган олис ҳудудлар, кичик жамоалар ва эҳтиёжманд гуруҳлар учун муҳимдир. ННТлар эҳтиёжларни «қуйидан» аниқлайди, инсонларни давлат ва маҳаллий органлар билан боғлайди, тартиб-таомиллардан ўтишга ёрдам беради, стандарт каналлардан фойдаланиш имконияти чекланган гуруҳларга ахборотни етказди ва қарор қабул қилиш тизимига қайта алоқани узатади.

ХУЛОСА

Умуман олганда, ушбу хусусиятлар ННТларнинг ҳиссаси нафақат институционал, иқтисодий, ижтимоий ёки тематик ўлчовга эга эканини кўрсатади. Унинг муҳим хусусияти яратилаётган ечимлар сифатида намоён бўлади: улар ўз соҳаси бўйича ўзига хос, усули бўйича инновацион, ресурслардан фойдаланиш нуқтаи назаридан самарали, оқибатлари жиҳатидан барқарор ва инсонлар учун етиб бориши мумкин бўлган ечимлар бўлиши мумкин. Айнан шундай хусусият ННТлар ҳиссасининг моҳиятини белгилайди ва нега уларнинг натижаларини стандарт статистик кўрсаткичлар орқали тўлиқ фойдалаш қийин бўлган ҳолатларда ҳам ННТлар ривожланишнинг муҳим иштирокчиси бўлиб қолишини тушунтиради.

12. Минтақавий хулосалар

Қуйида келтирилган хулосалар Марказий Осие мамлакатларида ННТларнинг ҳиссасини таҳлил қилиш жараёнида аниқланган асосий қонуниятларни умумлаштиради.

01

Марказий Осие мамлакатларида ННТлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг барқарор иштирокчисига айланган. Уларнинг ҳиссаси иқтисодиётда, ижтимоий хизматларда, бошқарув сифатида, маҳаллий ривожланишда, ҳуқуқларни ҳимоя қилишда, эҳтиёжманд гуруҳлар билан ишлашда ва ривожланишнинг асосий секторларида иштирок этишда намоён бўлади. Бу ННТларни хизматлар сифатига, инсонларнинг қўллаб-қувватлашдан фойдаланиш имкониятларига ва давлат устувор йўналишларининг амалий ижросига таъсир кўрсатувчи доимий институтлардан бири сифатида қараш имконини беради.

02

Минтақада ННТлар ҳиссаси турли мамлакат моделлари орқали баҳоланади. Қирғизистон секторнинг ўлчанадиган институционал ҳиссасини яхшироқ намоён қилади; Қозоғистон — ННТлар ва давлат ўртасидаги ривожланган шериклик механизмларини; Ўзбекистон — ННТларни қўллаб-қувватлашнинг кучайиб бораётган ҳуқуқий, ташкилий ва молиявий инфратузилмасини; Тожикистон — ННТларнинг стратегик ва идоралараро жараёнлардаги экспертлик иштирокини; Туркменистон — жамоат ташкилотларининг давлат устувор йўналишлари ва ижтимоий аҳамиятга эга дастурларга интеграциялашганлигини намоён этади. Ушбу моделлар ҳиссанинг турли намоён бўлиш каналларини акс эттиради ва мамлакатларни ягона шкала бўйича бевосита таққосламасдан туриб ҳиссани баҳолашга ёрдам беради.

03

ННТларнинг институционал ҳиссаси секторнинг иқтисодий аҳамиятини тасдиқлайди. ННТлар бандликни яратади, меҳнатга ҳақ тўлайди, товарлар ва хизматларни харид қилади, молиявий ресурсларни жалб қилади, маблағларни ижтимоий аҳамиятга эга мақсадларга қайта тақсимлашда иштирок этади ва солиқ тушумларини шакллантиради. Бироқ тўлиқ миқдорий манзара барча мамлакатлар бўйича мавжуд эмас, шунинг учун минтақавий таҳлил статистик ҳисоб, ҳисобот бериш ва миллий маълумотларда ННТларни ажратиш кўрсатишдаги фарқларни ҳисобга олиши лозим.

04

ННТларнинг устав фаолияти қўшимча ижтимоий, иқтисодий ва бошқарув самараларини яратади. Ўз дастурлари ва хизматлари орқали ННТлар тадбиркорликни, ўзини ўзи банд қилишни, иқтисодий кўникмаларни, ижтимоий тадбиркорликни, маҳаллий инфратузилмани, ҳуқуқлардан фойдаланиш имкониятларини, инқирозли ёрдамни, реабилитацияни, фуқаролар иштирокини ва жамоалардан қайта алоқани ривожлантиради. Ушбу самаралар кўпинча ташкилотларнинг тўғридан-тўғри ҳисоботлари доирасидан ташқарида юзага келади, чунки улар инсонлар имкониятларининг ўзгариши, оилалар барқарорлиги, жамоалар фаоллиги ва жойлардаги қарорлар сифатида намоён бўлади.

05

ННТларнинг энг кучли жиҳатлари манзиллилик, мослашувчанлик, инновационлик ва инсон ёки жамоанинг муайян ҳаётий вазияти билан ишлаш қобилияти билан боғлиқ. ННТлар оммавий дастурлар орқали қамраб олиш қийин бўлган гуруҳлар ва муаммолар учун ечимлар яратади: зўравонликдан жабрланганлар, ногиронлиги бўлган шахслар, мигрантлар, ҳужжатлари бўлмаган шахслар, оғир касалликларга чалинган беморлар, қишлоқ аёллари, ёшлар, кекса ёшдаги инсонлар ва олис ҳудудлар аҳолиси.

06

ННТлар давлатни экспертлик орқали кучайтиради. Улар дастурлар ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бўйича таклифлар тайёрлайди, қўшимча ресурсларни жалб қилади ва давлат учун махсус билимлар муҳим бўлган соҳаларда хизматлар кўрсатади. Бундай ҳисса давлат қарорларининг сифати ва турлилигини оширади.

- 07** ННТлар давлатни қайта алоқа ва қарорларни амалга оширишда иштирок этиш орқали кучайтиради. Улар аҳоли эҳтиёжларини аниқлашга ёрдам беради, ишчи гуруҳлар ва жамоатчилик майдончаларида иштирок этади, мониторинг ўтказади, бенефициарлар билан алоқани таъминлайди. Бундай ҳисса давлат қарорларининг амалга оширилишининг реал шароитларига нисбатан сезгирлигини оширади.
- 08** Тематик харита ННТлар фаолиятининг кенг тематик қамровини кўрсатади. Ташкилотлар соғлиқни сақлаш, таълим, гендер тенглиги ва ижтимоий интеграция, адолат судловидан фойдаланиш имкониятлари, экология ва иқлим, қашшоқликка қарши кураш, маҳаллий ривожланиш, ёшлар сиёсати, маданият ва ижтимоий бирдамлик соҳаларида фаолият юритади. Ҳар бир секторда ННТлар турли вазифаларни бажаради: хизматлар кўрсатади, ўқитади, маслаҳат беради, ҳуқуқларни ҳимоя қилади, қарорлар ишлаб чиқишда иштирок этади, ресурсларни жалб қилади, жамоаларни ташкил этади ва янги ёндашувларни жорий қилади.
- 09** Минтақавий далиллар базасининг асосий чеклови натижалар ва таъсир ҳақидаги маълумотларнинг етарлича таққосланмаслиги бўлиб қолмоқда. Мамлакатларда ташкилотларни рўйхатдан ўтказиш, айрим молиявий оқимлар, лойиҳалар, тадбирлар, хизматлар ва бенефициарларни қамраб олиш ҳақидаги маълумотлар яхшироқ (лекин тўлиқ эмас!) қайд этилади. Инсонлар аҳволидаги узоқ муддатли ўзгаришлар, хизматлар сифати, жамоалар барқарорлиги, давлат сиёсатининг самарадорлиги ва бенефициарларнинг иқтисодий фаоллиги камроқ тизимли акс эттирилади. Бу ННТлар ҳиссасини тўлиқ минтақавий баҳолаш имкониятларини чеклайди ва такомиллаштириш учун йўналиш ҳисобланади.
- 10** ННТлар ролининг янада кенг эътироф этилиши улар фаолиятини тавсифлашдан уларнинг ҳиссасини тизимли баҳолашга ўтишни талаб қилади. Бунинг учун янада таққосланадиган маълумотлар, жумладан, ўзини ўзи баҳолаш маълумотлари ва механизмлари, натижалар ҳақида ахборотни мунтазам тақдим этиш, таъсирнинг сифат ва миқдорий индикаторлари тизими, давлат ва статистик тизимларда ННТлар ҳиссасини ҳисобга олиш, шунингдек инсонлар, жамоалар ва ҳудудлар аҳволидаги ўзгаришларни кўрсатувчи кейслардан янада фаол фойдаланиш зарур. Биринчи қадам ННТлар секторига нисбатан ёрдамчи (сателлит) ҳисобларни жорий этиш бўлиши мумкин, бу эса ННТлар ҳиссасини давлат, жамият, бизнес ва халқаро ҳамкорлар учун янада кўринарли қилиш имконини беради.
- 11** ННТлар ролининг янада кенг эътироф этилиши улар фаолиятини тавсифлашдан уларнинг ҳиссасини тизимли баҳолашга ўтишни талаб қилади. Бунинг учун янада таққосланадиган маълумотлар, жумладан, ўзини ўзи баҳолаш маълумотлари ва механизмлари, натижалар ҳақида ахборотни мунтазам тақдим этиш, таъсирнинг сифат ва миқдорий индикаторлари тизими, давлат ва статистик тизимларда ННТлар ҳиссасини ҳисобга олиш, шунингдек инсонлар, жамоалар ва ҳудудлар аҳволидаги ўзгаришларни кўрсатувчи кейслардан янада фаол фойдаланиш зарур. Биринчи қадам ННТлар секторига нисбатан ёрдамчи (сателлит) ҳисобларни жорий этиш бўлиши мумкин, бу эса ННТлар ҳиссасини давлат, жамият, бизнес ва халқаро ҳамкорлар учун янада кўринарли қилиш имконини беради.
- 12** Асосий минтақавий хулосалардан бири шундан иборатки, ННТлар инвестиция муҳити ва хусусий сектор ривожланишига асосан билвосита таъсир кўрсатади, бироқ бу таъсир тизимли хусусиятга эга бўлиб, кўникмаларни ривожлантириш, ўзини ўзи банд қилиш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, инфратузилма ва сервисларни яхшилашда иштирок этиш, дастурлар ижросининг шаффофлигини ошириш ҳамда давлатга жойлардаги ривожланишнинг ҳақиқий чекловларини аниқроқ кўриш имконини берувчи қайта алоқа каналларини яратиш орқали амалга оширилади.

13. Тавсиялар

Тавсиялар умумлаштирилган таҳлил якунлари асосида шакллантирилган бўлиб, ННТлар ҳиссасининг кўринишини ошириш, маълумотлар сифатини яхшилаш, шерикликнинг барқарор механизмларини ривожлантириш ва фаолиятни тавсифлашдан натижаларни баҳолашга ўтишга қаратилган. Ушбу тавсиялар давлат органларига, жумладан, статистика органларига, ННТларнинг ўзига, ривожланиш бўйича ҳамкорларга, тадқиқот ташкилотларига ҳамда фуқаролик сектори ҳиссасини баҳолаш бўйича эҳтимолий минтақавий кун тартиби иштирокчиларига қаратилган.

13.1. Давлат органлари учун (секторлараро шерикликни янада ривожлантириш бўйича таклифлар)

ННТ секторининг тизимли ҳисобини ривожлантириш

Давлат органларига миллий ҳисоблар тизимида ННТлар бўйича ёрдамчи (сателлит) ҳисобни жорий этиш орқали ННТлар бўйича агрегат статистикани ривожлантириш, рўйхатдан ўтган, фаолият юритаётган ва фаол ишлаётган ташкилотларни фарқлаш, шунингдек бандлик, меҳнатга ҳақ тўлаш, солиқлар, ижтимоий ажратмалар, молиявий оқимлар, волонтерлик меҳнати ва молиялаштириш манбаларини ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ. Бундай ёндашув ННТларни муайян тармоқда ривожланишнинг мустақил омили сифатида кўриш ва давлат стратегиялари, дастурлари ҳамда режаларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда ҳисобга олиш имконини беради. Агрегат статистикадан ташқари, адлия органлари, солиқ органлари, статистика идоралари ва соҳавий вазирликлар ўртасида маълумотлар алмашинувини йўлга қўйиш муҳимдир. Бу рўйхатдан ўтган, амалда фаолият юритаётган ва фаол ННТларни яхшироқ фарқлаш, шунингдек бандлик, молиялаштириш, солиқлар, хизматлар, волонтерлик меҳнати ва бенефициарлар қамровининг янада тўлиқ манзарасини шакллантириш имконини беради.

Тадбирларни ҳисобга олишдан натижаларни баҳолашга ўтиш

Давлат молиялаштириши, давлат ижтимоий буюртмаси, грантлар ва қўшма дастурлар тизимларида нафақат тадбирлар ва иштирокчилар сонини, балки бенефициарлар, хизматлар, жамоалар ва бошқарув институтлари учун юзага келадиган ўзгаришларни ҳам ҳисобга олиш муҳим. Бу натижаларнинг аниқроқ индикаторларини, хизматлардан фойдаланувчиларнинг қайта алоқасини ва эришилган ўзгаришлар барқарорлигининг мунтазам таҳлилини талаб қилади.

ННТларнинг «жойлардан» маълумот етказиб бериш имкониятларидан кенгроқ фойдаланиш

ННТлар инсонларнинг эҳтиёжлари, хизматлардан фойдаланишдаги тўсиқлар, эҳтиёжманд гуруҳларнинг аҳволи ва маҳаллий даражада ислохотларни амалга ошириш муаммолари ҳақида амалий маълумотларга эга. Давлат органлари учун бундай ахборотни дастурлар мониторингига, хизматларни баҳолашга, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бўйича маслаҳатлашувларга ва қўллаб-қувватлаш чораларини режалаштиришга киритиш, айниқса қишлоқ, олис ва ижтимоий эҳтиёжманд гуруҳларга нисбатан фойдали бўлади.

ННТларни молиялаштиришнинг ички механизмларини ривожлантириш

Ички қўллаб-қувватлаш механизмлари чекланган мамлакатлар, жумладан, Қирғизистон ва Тожикистон учун ННТ хизматларини молиялаштиришнинг янада барқарор воситаларини ривожлантириш муҳим: давлат ижтимоий буюртмаси, грант дастурлари, ҳаммолиялаштириш, маҳаллий қўллаб-қувватлаш дастурлари ва ихтисослаштирилган хизматлар бўйича кўп йиллик келишувлар. Бу муҳим хизматларнинг қисқа муддатли ташқи молиялаштиришга қарамлигини камайтириш имконини беради. Шунингдек, деярли тўлиқ ташқи манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган, аммо мамлакат ичида юқори эҳтиёж мавжуд бўлган маслаҳат ва экспертлик хизматларини молиялаштиришнинг миллий механизмларини яратиш муҳимдир.

Маҳаллий (жамоавий, локал) ННТларни қўллаб-қувватлаш

Пойтахт ва йирик шаҳарлардан ташқаридаги ННТлар, шунингдек, маҳаллий эҳтиёжлар ва эҳтиёжманд гуруҳлар билан ишлайдиган ташкилотлар алоҳида эътиборни талаб қилади. Улар учун кичик грантлар, молиялаштиришдан фойдаланишнинг соддалаштирилган тартиблари, минтақавий қўллаб-қувватлаш фондлари (масалан, субмиллий (минтақавий) ривожланиш фондларининг грантлар пули), маслаҳат ёрдами ва ортиқча маъмурий юкламани камайтириш фойдали ҳисобланади.

Кўп йиллик ва институционал молиялаштиришни ривожлантириш (давлат органлари ва донорлар учун)

Қисқа муддатли лойиҳавий молиялаштириш лойиҳалар, хизматлар, кадрлар ва мониторинг тизимлари натижаларининг барқарорлигини чеклайди. Жамоатчилик учун фойдали хизматлар кўрсатувчи ёки қамраб олиш қийин бўлган гуруҳлар билан ишлайдиган ташкилотлар учун кўп йиллик келишувлар, асосий операцион харажатларни қўллаб-қувватлаш, давлат ижтимоий буюртмасини ривожлантириш ва ташкилий ривожланишни молиялаштириш муҳим аҳамиятга эга.

ННТларнинг маҳаллий даражада инвестиция муҳитини яхшилаш салоҳиятидан фойдаланиш

Давлат органларига ННТлар салоҳиятидан нафақат ижтимоий соҳада, балки ҳудудлар, тадбиркорлик ва хусусий ташаббусларнинг ривожланишини тўсиб турган омилларни аниқлашда ҳам кенгроқ фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бу ахборотдан фойдаланиш имкониятлари, маҳаллий сервислар сифати, инфратузилмавий чекловлар, аҳоли кўникмалари ва дастурлар ижроси бўйича қайта алоқа масалаларига тааллуқлидир.

Хусусий секторни ривожлантириш дастурларини такомиллаштиришда ННТлар сигналларини (нафақат бизнес-ассоциацияларникини) ҳисобга олиш

Тадбиркорлик, бандлик, ўзини ўзи банд қилиш ва маҳаллий ривожланишни қўллаб-қувватлаш дастурларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштиришда амалий маълумотларни тизимли равишда ҳисобга олиш муҳимдир. Одатда ҳукуматлар буни бизнес-ассоциациялар билан ҳамкорлик орқали амалга оширади. Бироқ улар таркибига асосан шаклланган бизнес субъектлари киради. ННТлар эса аҳоли, жамоалар ва фаолиятини энди бошлаётган тадбиркорлар билан ишлаш жараёнида маълумот тўплайди. ННТлар кузатувларининг ушбу қисмини ҳисобга олиш чора-тадбирларни янада аниқроқ жорий этиш, уларни манзиллироқ қилиш ва расмий ислохот ҳамда унинг амалий ижроси ўртасидаги тафовутни қисқартириш имконини беради.

ННТлар иштирокини эмас, балки унинг ишбилармонлик муҳитини яхшилашга қўшган ҳиссасини баҳолаш

Бошқарув сифатини ошириш учун нафақат ННТлар иштирокидаги маслаҳатлашувлар, келишувлар ва лойиҳалар сонини, балки бундай иштирокнинг оқибатларини ҳам қайд этиш лозим: хизматлар ва инфратузилма яхшиландими, тадбиркорлар учун тўсиқлар камайдими, чора-тадбирларни амалга оширишнинг башорат қилиниши ошдими ва иқтисодий фаоллик учун янада барқарор шароитлар яратилдими.

13.2. ННТлар учун

Мониторинг, баҳолаш ва барқарор фаолият моделларини ривожлантириш

ННТлар мониторинг ва баҳолаш кўникмаларини кучайтириши, натижаларнинг асосий индикаторларидан фойдаланиши, ижтимоий тадбиркорликни, қисман ўзини ўзи молиялаштиришни, бизнес ва маҳаллий органлар билан шерикликни ривожлантириши муҳим. Ушбу чоралар ташкилотлар барқарорлигини оширади ва алоҳида лойиҳалар доирасидан ташқаридаги ҳиссани яхшироқ намоён қилиш имконини беради.

Бенефициарлар учун натижалар ва ўзгаришларни яхшироқ ҳужжатлаштириш

ННТлар ўзини ўзи баҳолаш механизмларини ва ёрдам олувчилар, кўрсатилган хизматлар, қўллаб-қувватлашдан кейин қандай ўзгаришлар юз бергани ҳамда қайси тўсиқларни бартараф этишга эришилгани ҳақидаги маълумотларни йиғишни кучайтириши лозим. Қамров ва натижаларни, масалан, хизматлардан фойдаланиш имконияти, иш билан таъминланиш, эҳтиёжмандликнинг камайиши, муассаса амалиётининг ўзгариши, қарор қабул қилиниши ёки яратилган хизматларнинг барқарорлигини қайд этиш муҳимдир.

Агрегатлаштирилган ва кенг жамоатчилик учун тушунарли ҳисоботларни эълон қилиш

Оммавий ҳисоботдорлик нафақат донорлар ва давлат органларига, балки фуқароларга ҳам йўналтирилган бўлиши керак. Рақамлар, ўзгаришлар тарихи, харажатлар, натижалар ва шерикликлар тавсифи акс этган қисқа ва тушунарли ҳисоботлар секторга бўлган ишончни оширишга ҳамда ННТлар ҳиссасини жамият, бизнес ва маҳаллий жамоалар учун янада кўринарли қилишга ёрдам беради. Буни фақат йирик ННТлар номидан эмас, балки агрегатлаштирилган форматда амалга ошириш муҳим. Мамлакат бўйича географик ва тематик қамровни кўрсатиш учун ННТлар ҳисса ва таъсирнинг оддий индикаторлари тизимига асосланган, фуқаролар учун содда ва тушунарли агрегат ҳисоботларни тайёрлаш ва нашр қилиш мақсадида ўзини ўзи ташкил этиши лозим.

Инвестиция муҳити ва хусусий сектор ривожланишига қўшилаётган ҳиссани намоён қилиш

ННТларга нафақат ижтимоий натижалар ва қамровни, балки иқтисодий муҳитни яхшилашга қўшган ҳиссани ҳам тизимли равишда ҳужжатлаштириш мақсадга мувофиқ: кўникмаларни ривожлантириш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, маҳаллий тўсиқларни камайтириш, инфратузилма ва сервисларни яхшилашда иштирок этиш, шунингдек, жойларда фаолият юритиш учун янада башорат қилинадиган шароитларни яратиш.

Ижтимоий натижаларни иқтисодий самаралар билан янада аниқроқ боғлаш

Натижаларни тақдим этишда ННТларнинг ижтимоий ва таълим лойиҳалари иқтисодий самараларга қандай айланишини кўрсатиш муҳим: бандлик, ўзини ўзи банд қилиш, даромадларнинг ўсиши, харажатларнинг камайиши, кичик бизнес учун қарорлар сифатининг ошиши ва маҳаллий лойиҳаларга инвестициялар учун шароитларнинг яхшиланиши.

13.3. Ривожланиш бўйича ҳамкорлар учун

ННТларнинг институционал ривожланишини қўллаб-қувватлаш

Донорларга лойиҳавий фаолият билан бир қаторда ташкилий ривожланишни ҳам молиялаштириш мақсадга мувофиқ: мониторинг ва баҳолаш тизимлари, бенефициарларни рақамли ҳисобга олиш, оммавий ҳисоботдорлик, молиявий бошқарув, коммуникациялар, кадрлар барқарорлиги ва минтақавий тармоқларни ривожлантириш.

Таъсирни баҳолаш ва таққосланадиган индикаторларни қўллаб-қувватлаш

Таъсирни баҳолашни қўллаб-қувватлаш лойиҳавий ва дастурий молиялаштиришнинг бир қисмига айланиши лозим. Донорлар асосий индикаторларни унификация қилишга, маълумотларни йиғишнинг умумий воситаларини ривожлантиришга, мустақил баҳолашларни молиялаштиришга ва методикалар бўйича минтақавий тажриба алмашишни қўллаб-қувватлашга ёрдам бериши мумкин, шунда лойиҳалар натижаларини мамлакатлар ва секторлар ўртасида таққослаш имкони пайдо бўлади.

Донорларга ННТларнинг нафақат сервис ва ижтимоий лойиҳаларини, балки ривожланиш муҳитини яхшилайдиган йўналишларни ҳам қўллаб-қувватлаш мақсадга мувофиқ: тадбиркорлик кўникмалари, маҳаллий инфратузилма, рақамли имкониятлардан фойдаланиш, хизматлар барқарорлиги, қайта алоқа каналлари ва маҳаллий даражада инвестиция муҳити ҳамда хусусий сектор ривожланишига таъсир кўрсатувчи лойиҳалар.

13.4. Тадқиқот ташкилотлари учун

ННТлар ҳиссасини баҳолаш методикаларини ривожлантириш

Тадқиқот ташкилотлари учун баҳолаш методикаларини ННТларнинг турли турларига мослаштириш муҳим: сервис кўрсатувчи, ҳуқуқ ҳимояси билан шуғullanувчи, экспертлик, хайрия, маҳаллий, тармоқли ва ижтимоий тадбиркорлик ташкилотлари. Ҳиссани баҳолаш ЯИМ, солиқлар ва бандлик билан чекланиб қолмаслиги лозим; у институционал кўрсаткичлар, функционал ҳисса, сифат хусусиятлари ва ўзгаришлар тарихини бирлаштириши керак. Шунингдек, тадбирлар қамрови ва сонини ҳам, инсонлар ҳаётидаги ўзгаришларни ҳам ҳисобга олувчи ижтимоий таъсирни сифат жиҳатидан баҳолаш методикаларини ривожлантириш мумкин.

Тадқиқот ташкилотлари учун ННТларнинг ижтимоий ва институционал ҳиссасини баҳолашни уларнинг инвестиция муҳити ва хусусий сектор ривожланишига таъсирини ўлчаш билан тўлдириш муҳим. Бу кўникмаларни ривожлантириш, ўзини ўзи банд қилиш ва КЎБни қўллаб-қувватлаш, маҳаллий сервислар ва инфратузилмани яхшилаш, иқтисодий фаолият учун тўсиқларни камайтириш ва ривожланиш дастурларини амалга оширишнинг башорат қилинишини ошириш бўйича кўрсаткичларни ўз ичига олиши мумкин.

13.5. Қўшма минтақавий кун тартиби учун

Билимлар ва индикаторларнинг умумий базасини шакллантириш

Минтақа мамлакатлари ва шерик ташкилотлар учун индикаторларнинг умумий тўпламини (ушбу ҳисоботнинг 3-иловасидаги таклифларга қаранг), кейсларнинг минтақавий базасини, ННТлар ҳиссасини баҳолаш бўйича методик қўлланмани ва амалиётлар алмашинуви майдонини ишлаб чиқиш фойдали бўлади. Бундай кун тартиби мувофиқлаштирувчи ёки маслаҳатлашув форматлари орқали, жумладан, фуқаролик сектори, тадқиқот ташкилотлари ва давлат шерикларининг минтақавий платформалари орқали ривожлантирилиши мумкин.

Минтақавий даражада ННТлар ҳиссасини нафақат ижтимоий соҳага, балки ривожланиш шароитларини яхшилашга ҳам баҳолаш имконини берувчи таққосланадиган индикаторларнинг минимал тўпламини шакллантириш мақсадга мувофиқ: тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, маҳаллий инвестиция муҳити, инфратузилма, сервислар барқарорлиги ва давлат, бизнес ҳамда жамоалар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик сифати. Бундай ёндашув ННТлар ҳиссасини иқтисодий идоралар, бизнес ва ривожланиш бўйича шериклар учун янада тушунарли қилади.

Минтақада ва унинг ташқарисида ННТларнинг халқаро ҳамкорлигини кучайтириш

Марказий Осиё мамлакатларининг ННТлари учун тажриба алмашиш, қўшма ўқувлар, тематик тармоқлар ва минтақанинг бошқа мамлакатлари ҳамда кенгроқ халқаро макондаги ташкилотлар билан шерикликни янада фаол ривожлантириш мақсадга мувофиқ. Бундай ҳамкорлик муваффақиятли амалиётларни тезроқ тарқатиш, натижаларни баҳолаш бўйича ёндашувларни таққослаш, маълумотлар билан ишлашнинг умумий стандартларини ривожлантириш, профессионал компетенцияларни кучайтириш ва трансчегаравий ёки минтақавий аҳамиятга эга масалалар бўйича қўшма ташаббусларни шакллантириш имконини беради.

Минтақа даражасида секторлараро ҳамкорлик платформаларига жалб этилиш

ННТлар минтақа мамлакатлари раҳбарларининг «Марказий Осиё – 2040» Концепциясида ифодаланган сиёсий иродасидан фойдаланиб, бошқа секторлар иштирокчиларини, айниқса, давлат органлари вакилларини қамраб олган минтақавий ҳамкорлик платформаларига имкони қадар фаол жалб этилиши лозим. Айнан шундай платформаларда ННТлар ҳиссаси янада кўринарли, яхшироқ тан олинган ва пировардида янада самарали бўлиши мумкин. Бошқарув органлари иштирокида кўндаланг мавзулар бўйича ҳамкорлик ривожланаётган платформалар алоҳида эътиборга лойиқ. Масалан, ННТларнинг ривожланишини олис, четда қолган ва эҳтиёжманд ҳудудларгача «етказиб бериш» миссиясини ҳисобга олган ҳолда, ННТлар 2026- йилда ташкил этилаётган Марказий Осиёнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий ривожланиш бўйича Кенгашининг асосий шерикларидан бирига айланиши мумкин. Ушбу Кенгаш, жумладан, олис, бориш қийин бўлган ва эҳтиёжманд ҳудудларни ривожлантириш амалиётини кенгайтириш ва такомиллаштиришга йўналтирилган.

Юқорида келтирилган тавсиялар мамлакатлар ҳисоботларида келтирилган тавсияларнинг йиғиндиси эмас, чунки улар Марказий Осиёнинг бутун минтақаси бўйлаб ННТлар ҳиссасини баҳолаш билан боғлиқ умумий жиҳатларни акс эттиради. Ҳар бир мамлакат бўйича тавсиялар мамлакат ҳисоботларида мавжуд. Қуйида умумий маълумот учун умумий тавсияларни амалга оширишда ҳисобга олиниши лозим бўлган мамлакатларга хос устувор йўналишлар келтирилган.

13.6. Тавсияларни амалга оширишда ҳисобга олиш учун мамлакатларга хос устувор йўналишлар

Қозоғистон:

ННТлар ҳақидаги маълумотларнинг идоралараро интеграциясини ривожлантириш, жумладан, рўйхатдан ўтказиш, статистика, солиқ органлари, давлат ижтимоий буюртмаси, грант молиялаштириши ва ижтимоий хизматларга оид маълумотларни; нотижорат секторининг ёрдамчи (сателлит) ҳисобини ва волонтерлик меҳнатини ҳисобга олиш методикасини жорий этиш имкониятларини ишлаб чиқиш; тадбирлар ва қамровни ҳисобга олишдан бенефициарлар ҳаётидаги барқарор ўзгаришларни баҳолашга ўтиш учун лойиҳалар натижаларининг мустақил баҳосини кучайтириш.

Қирғизистон:

нотижорат секторининг ёрдамчи (сателлит) ҳисобини ва волонтерлик меҳнатини ҳисобга олиш методикасини жорий этиш имкониятларини ишлаб чиқиш; ННТларнинг иқтисодиёт, бошқарув ва ижтимоий ривожланишга қўшган ҳиссасини мунтазам баҳолашнинг барқарор механизмини мустаҳкамлаш; секторнинг бандлиги, солиқлари, молиявий тушумлари, харидлари ва ялпи қўшилган қиймати ҳақидаги маълумотларни оммавий агрегатлаштиришни таъминлаш; ННТларнинг ўзини ўзи баҳолаши ва устав фаолияти натижалари бўйича оммавий ҳисоботдорлигини ривожлантириш, шунда ўлчанадиган институционал ҳисса ижтимоий ва сифат ўзгаришларининг янада кўринарли баҳоси билан тўлдирилади.

Тожикистон:

ФЖТларнинг идоралараро ишчи гуруҳларда, стратегик режалаштиришда, давлат дастурларини мониторинг қилиш ва баҳолашда экспертлик иштирокини қўллаб-қувватлаш; ФЖТ таклифларини ҳисобга олиш ва уларни қабул қилиш ёки рад этиш бўйича қайта алоқа механизмларини ривожлантириш; минтақавий тармоқларни, ижтимоий тадбиркорликни, ташкилотларнинг рақамли оммавийлигини ва ривожланишни олис, четда қолган ва эҳтиёжманд гуруҳлар ҳамда ҳудудларгача «етказиб бериш» функциясини кучайтириш, айниқса, узоқ муддатли экспертизани талаб қиладиган мавзуларда. Нотижорат секторининг ёрдамчи (сателлит) ҳисобини ва волонтерлик меҳнатини ҳисобга олиш методикасини жорий этиш имкониятини кўриб чиқиш.

Туркманистон:

секторнинг агрегатлаштирилган шарҳларини ва ахборотдан фойдаланишнинг миллий тартиб-таомилларини бузмаган ҳолда жамоат ташкилотлари ҳиссасини яхшироқ кўриш имконини берувчи шахсизлантирилган маълумотларга кириш имкониятларини ривожлантириш; ижтимоий ҳимоя, ёшлар сиёсати, маданият, экология, профессионал ривожланиш ва ногиронлиги бўлган шахсларни қўллаб-қувватлаш соҳаларида ижтимоий таъсирнинг сифат индикаторларини шакллантириш; секторнинг ҳиссаси нафақат лойиҳалар орқали, балки давлат устувор йўналишларини жойларда амалга оширишдаги ижтимоий-институционал роли орқали ҳам баҳоланиши учун пойтахт ва ҳудудлар ўртасида амалиётлар алмашинувини қўллаб-қувватлаш.

Ўзбекистон:

ННТ портали, давлат грантлари, давлат ижтимоий буюртмаси, ҳудудий жамғармалар ва жамоатчилик кенгашларини ривожлантириш билан бир қаторда, минтақавий ННТларни кучайтириш, ортиқча маъмурий юкламани камайтириш, кўп йиллик молиялаштиришни ривожлантириш ва муваффақиятли амалиётларни кенгайтириш муҳимдир. Алоҳида эътибор ННТларнинг жамоатчиликка танилишига қаратилиши лозим: фуқароларга секторнинг амалий ролини тушунарлироқ изоҳлаш ва натижалар бўйича оммавий ҳисоботдорликни ривожлантириш керак, шунда ННТларнинг ҳиссаси давлат, маҳалла ёки йирик хайрия тузилмаларининг умумий кун тартибда йўқолиб кетмай, фуқаролик сектори мустақил ҳиссаси сифатида кўринади.

ИЛОВАЛАР

1-илова. Адабиётлар рўйхати ва адабиётлар шарҳи учун манбалар

- [1] Weber M. Economy and Society. Berkeley: University of California Press, 1978; Weber M. Politics as a Vocation. Philadelphia: Fortress Press, 1965; рус. изд.: Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990.
- [2] Suchman M. C. Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches // Academy of Management Review. 1995. Vol. 20. No. 3.
- [3] United Nations. Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. New York: United Nations, 2003.
- [4] United Nations. Satellite Account on Non-profit and Related Institutions and Volunteer Work. New York: United Nations, 2018.
- [5] UNDP, ICNL. Legal Frameworks for Civic Space: A Practical Toolkit. New York: United Nations Development Programme; International Center for Not-for-Profit Law, 2021.
- [6] CIVICUS. Civil Society Index: Methodology / Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide. Johannesburg: CIVICUS, various editions.
- [7] Casey J. Comparing Nonprofit Sectors Around the World: What Do We Know and How Do We Know It? // Journal of Nonprofit Education and Leadership. 2016. Vol. 6. No. 3.
- [8] Kelly L., Kilby P., Kasynathan N. Impact Measurement for NGOs: Experiences from India and Sri Lanka // Development in Practice. 2004. Vol. 14. No. 3.
- [9] van Staveren I., Webbink E. Civil Society, Aid, and Development: A Cross-Country Analysis. The Hague: Policy and Operations Evaluation Department, Ministry of Foreign Affairs of the Netherlands, 2012.
- [10] Schmitz H. P., Raggo P., van der Vijfeijken T. NGO Accountability: A Conceptual Review across the Engaged Disciplines // International Studies Review. 2021. Vol. 23. No. 3.
- [11] Kilby P. Accountability for Empowerment: Dilemmas Facing Non-Governmental Organizations // World Development. 2006. Vol. 34. No. 6.
- [12] Kilby P. Nongovernmental Organizations and Accountability in an Era of Global Anxiety // The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations. 2004. Vol. 5. No. 1.
- [13] Herrold C. E., AbouAssi K. Can Service Providing NGOs Build Democracy? Five Contingent Features // Public Administration and Development. 2023. Vol. 43. No. 1.
- [14] Charities Aid Foundation. World Giving Index; World Giving Report. London: CAF, various editions.
- [15] НКО: помощь там, где ее не хватает. Вклад некоммерческих организаций в развитие Кыргызской Республики. Бишкек: Институт политики развития, 2023.
- [16] Обзор литературы по вкладу гражданского общества и НКО в развитие Кыргызской Республики: кабинетный аналитический материал. Бишкек, б. г.
- [17] Скокова Ю., Краснопольская И., Задорин И. и др. Влияние и вклад НКО в решение социальных проблем и повышение качества жизни в России. Аналитический доклад. М.: ЦИРКОН; Агентство социальной информации, 2024.
- [18] HSE University. Мониторинг состояния гражданского общества и некоммерческого сектора. М.: НИУ ВШЭ, various editions.
- [19] Centre for Studies of Civil Society and the Nonprofit Sector, HSE University. Исследования гражданского общества и некоммерческого сектора. М.: НИУ ВШЭ, various editions.
- [20] United Kingdom. Charities Act 2011. London: The Stationery Office, 2011.
- [21] Charity Commission for England and Wales. Charity Commission Strategy 2024–2029. London: Charity Commission, 2024.
- [22] Charity Commission for England and Wales. Campaigning and Political Activity Guidance for Charities (CC9). London: Charity Commission, current online edition.

- [23] Charity Commission for England and Wales. Research into Public Trust in Charities and Research with Charity Trustees 2025. London: Charity Commission, 2025.
- [24] World Bank Group. Investment Climate. Washington, DC: World Bank, current online resource.
- [25] World Bank Group. Citizen Engagement. Washington, DC: World Bank, current online resource.
- [26] OECD. Corporate Governance. Paris: OECD, current online resource.
- [27] OECD. Open Government and Citizen Participation; The Protection and Promotion of Civic Space. Paris: OECD, current online resources.
- [28] Charity Commission for England and Wales. Charity Commission Annual Report and Accounts 2024 to 2025. London: Charity Commission, 2025.
- [29] Charity Commission for England and Wales. Public Trust in Charities 2025. London: Charity Commission, 2025.
- [30] Charity Commission for England and Wales. Register of Charities: Full Register Download. London: Charity Commission, current online dataset.
- [31] Charity Commission for England and Wales. Public Benefit: Reporting (PB3). London: Charity Commission, current online guidance.

2-илова. Адабиётлар рўйхати ва ахборот манбалари

Адабиётлар рўйхати ва ахборот манбалари мамлакатлар ҳисоботларидан ўзгаришсиз шаклда шакллантирилган.

Қозоғистон

- 1. Анализ зарубежного опыта оценки вклада НКО в социально-экономическое развитие, Усть-Каменогорск, СКФ «ЗУБР» и ЦПГИ, 2017.
- 2. Аналитический доклад по состоянию волонтерства в Казахстане 2023, Астана, ОЮЛ «Национальная волонтерская сеть», 2024.
- 3. Аналитический отчет по результатам социологического исследования на тему «Оценка эффективности социальных проектов НПО в рамках государственного финансирования, Астана, МКИ РК, 2025.
- 4. Взгляд в будущее развития гражданского общества в Центральной Азии-2025, Алматы, АРГО, 2025.
- 5. Гражданское общество и неправительственные организации в Республике Казахстан, Алматы, АРГО, 2021.
- 6. Донцов С.С. Проблемы и перспективы развития взаимодействия государственных органов и неправительственных организаций Республики Казахстан // Вестник Карагандинского университета, Серия «Экономика» № 2(94)/ 2019.
- 7. Казахстан. Добровольный национальный обзор о реализации Повестки дня до 2030 года в области устойчивого развития, Астана, Министерство национальной экономики РК, АО «Институт экономических исследований», UNDP, 2025.
- 8. Комплексный доклад по развитию неправительственного сектора в Казахстане, Нур-Султан, Казахстанский Институт Общественного Развития, 2020.
- 9. Консультативный документ регуляторной политики к проектам Законов Республики Казахстан, МКИ, 2026.
- 10. О новом законе об НПО // InBusiness.kz и портал Открытые НПА, 06.02.2026.
- 11. Осуществление оценки вклада волонтерской деятельности в социально-экономическое развитие страны. Министерство информации и общественного развития РК, ЦПГИ, ОФ «Центр прикладных исследований TALAP», 2020.
- 12. Оценка вклада НПО в социально-экономическое развитие: от А до Я, Усть-Каменогорск, СКФ «ЗУБР» и ЦПГИ, 2019.
- 13. Оценка эффективности использования национальных кадровых ресурсов Республики Казахстан в контексте социально-экономического развития, Алматы, Алматинский гуманитарно-экономический университет, Статистика, Учет и Аудит том 1 № 96, 2025.
- 14. Руководство по некоммерческим организациям в Системе национальных счетов, Нью-Йорк, ООН, 2006.
- 15. Статистические материалы за 2021-2024 годы, Статистический сборник за 2024 год, ресурс <https://stat>.

gov.kz - Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК.

16. Шушаева К.Т. Неправительственные организации как институт гражданского общества // Вестник Инновационного Евразийского Университета, №1, 2016.
17. Электронные ресурсы <https://egov.kz> (электронное правительство РК) и <https://adilet.zan.kz> (Информационно-правовая система нормативно-правовых актов РК).
18. Open Budget Survey 2023-Kazakhstan - International Budget Partnership, 2023.
19. People's Score Card on National Delivery of the 2030 Agenda – Kazakhstan – Алматы, ЦИОМ, Action for Sustainable Development, АРГО, 2022.

Қирғизистон

1. Состояние и перспективы развития неправительственного сектора Кыргызстана. Отчет по исследованию. АЦПГО, Бишкек, 2013. URL: <https://civicspacemonitor.kg/wp-content/uploads/2022/11/otchet-po-issledovaniyu.pdf>
2. Can service providing NGOs build democracy? Five contingent features // public administration and development, 2022. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/pad.1985>
3. Assessing the overall impact of civil society on development at the country level: an exploratory approach // Development policy revue, 2013. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/dpr.12011>
4. What affects employment by NGOs? P. Mikolajczak. Oeconomia Copernicana, Vol.12 No.3 (2021). URL: <http://economic-research.pl/Journals/index.php/oc/article/view/1907>
5. The ultimate how-to guide to social impact assessment. URL: <https://www.sureimpact.com/post/social-impact-assessment>
6. Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide // Civicus, 2010. URL: https://www.civicus.org/images/Assessing_and_Strengthening_CS_Worldwide_2008-2010.pdf
7. Tender Document. Civic Engagement for Development (CED) project in Kyrgyzstan, June 2022. URL: www.eda.admin.ch
8. Доступно ИПР как со-исполнителю Проекта EGED.
9. Индекс благополучия и развития молодежи в Кыргызской Республике. Институт развития молодежи, Бишкек, 2017// - URL:<https://www.unicef.org/kyrgyzstan/media/1861/file/Youth%20Wellbeing%20and%20Development%20Index%20in%20Russian.pdf>.
10. НКО: помощь там, где ее не хватает. Вклад некоммерческих организаций в развитие Кыргызской Республики. Бишкек, 2023.
11. Civil society, aid, and development: a cross-country analysis. IOB study, Ministry of Foreign Affairs of the Netherlands, 2012
12. Non-governmental organizations as catalysts of economic growth. G.Rotich, M.Karanja. URL: <https://pwc-kenya.foleon.com/public-sector-infrastructure-insight/public-sector-infrastructure-insight-2020/non-governmental-organisations-as-catalysts-of-economic-growth/>
13. URL: https://sti.gov.kg/section/view-pdf?filePath=websti%2F2023%2F11%2F21%2Fstidocument_d69bd291-4be4-4672-bb6c-87ff1bc1d533.pdf
14. Краткий прогноз последствий (социальное прогнозирование) в результате негативного воздействия и деструктивности при принятии положительного решения относительно законопроекта об НКО как «иностранных агентов», 2014. URL: <http://www.municipalitet.kg/ru/article/full/821.html>
15. Белова Ю. И. Основы управления результативностью некоммерческих организаций, 2017. Электронный ресурс BStudy.net
16. Е. Борисова, Л. Полищук. Анализ эффективности в некоммерческом секторе: проблемы и решения, Научно-учебная лаборатория «Институциональный анализ экономических реформ», Государственный университет Высшая школа экономики, Москва, 2008.
17. Bell, J., Masoka, J., and Zimmerman, S. Nonprofit Sustainability: Making Strategic Decisions for Financial Viability, San Francisco: Jossey-Bass, 2010.
18. Varghese, J. Ajukurian, Financial Sustainability of Non-Profit Organisations, Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, Volume 12, Issue 7, 2021.

19. Общественное признание организаций гражданского общества в Кыргызской Республике, Тянь-Шаньский аналитический центр Американского Университета Центральной Азии (АУЦА), по заказу Программы USAID по совместному управлению, реализуемый Ист-Вест Менеджмент Институтом, 2019.
20. Специальная публикация Национального статистического комитета «Некоммерческие организации в Кыргызской Республике», подготовленная в рамках проекта по применению «Руководства ООН по некоммерческим организациям в Системе национальных счетов», изданного ООН в 2003 г.

Тожикистон

1. Тожикистон Республикаси Конституцияси.
2. 2030 йилгача бўлган давр учун Тожикистон Республикасининг Миллий ривожланиш стратегияси (МРС–2030).
3. Тожикистон Республикасининг «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонуни.
4. Тожикистон Республикасининг «Давлат ижтимоий буюртмаси тўғрисида»ги Қонуни.
5. Тожикистон Республикасининг «Эркаklar ва аёлларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва уларни амалга ошириш учун тенг имкониятларнинг давлат кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни.
6. Тожикистон Республикасининг 2021–2025-йилларга мўлжалланган ўрта муддатли ривожланиш дастури (ҳамда 2026–2030- йилларга мўлжалланган лойиҳа).
7. Осиё тараққиёт банки (ОТБ). Фуқаролик жамиятининг қисқача шарҳи: Тожикистон.
8. Осиё тараққиёт банки (ОТБ). Мамлакат бўйича гендер баҳолаши: Тожикистон.
9. БМТ Тараққиёт дастури (БМТТД) / Инсон ҳуқуқлари бўйича бюро (БПБ). Тожикистон Республикаси фуқаролик жамияти ташкилотларининг адолат судловидан фойдаланиш имкониятлари ва аёлларнинг ҳуқуқ ҳамда имкониятларини кенгайтириш соҳаларидаги салоҳиятини баҳолаш натижалари бўйича қисқача ҳисобот.
10. Инсон ҳуқуқлари бўйича бюро (БНР). Тожикистон Республикасида ижтимоий тадбиркорлик билан шуғулланувчи фуқаролик жамияти ташкилотларини (ФЖТ) хариталаш натижалари бўйича ҳисобот, 2022- йил
11. Джумаев У. М. Индекс платформ участия — 2025: измерение уровня вовлечения и участия гражданского общества в диалоговых площадках (на примере 14-ти межведомственных рабочих групп Совета национального развития при Президенте РТ). — Душанбе: Ирфон, 2025.
12. Джумаев У. М. ИПУ 4 – 14 МРГ: презентация результатов исследования уровня вовлечения гражданского общества, август 2025.
13. Каримов Ш. Т. О гражданском обществе в Таджикистане (аналитический обзор).
14. Тожикистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги. Тожикистон Республикасининг статистик йилномаси, 2025- йил
15. Тожикистон Республикасининг 69 та фуқаролик жамияти ташкилоти фаолияти бўйича 2024- йил учун жамланма молиявий ҳисобот (таҳлилий маълумотлар базаси).
16. Тожикистон Республикаси Иқтисодий ривожланиш ва савдо вазирлигининг Инвестиция сиёсати бош бошқармаси раҳбарияти билан интервью стенограммаси, 2026- йил февраль.
17. Тожикистон Республикаси Ҳукумати ҳузуридаги Хотин-қизлар ва оила ишлари қўмитаси раҳбарияти билан интервью стенограммаси, 2026- йил февраль
18. ФЖТ раҳбарлари ва экспертлари иштирокидаги офлайн фокус-группа муҳокамаси (ФГМ) баённомаси, Душанбе шаҳри, 2026- йил 13- февраль.
19. Минтақавий ФЖТлар ва Аёллар ҳавза форумлари вакиллари иштирокидаги онлайн фокус-группа муҳокамаси (ФГМ) баённомаси, 2026- йил 14- февраль.
20. Тожикистон ФЖТларининг кейс-тадқиқотлари ва муваффақият ҳикоялари («Умед» тармоғи, Гендер тенглиги бўйича коалициялар, Ҳавза кенгашлари), материаллар тўплами, 2025–2026- йиллар

Туркменистон

Нормативные правовые акты Туркменистана

1. Конституция Туркменистана.
2. Закон Туркменистана «Об общественных объединениях»

3. Закон Туркменистана «О грантах».

Стратегические и программные документы

4. Национальная программа социально-экономического развития Туркменистана (общие положения).
5. Государственная программа поддержки молодежной политики Туркменистана.
6. Национальная стратегия Туркменистана по изменению климата.
7. Национальный план действий по борьбе с торговлей людьми.
8. Национальный план действий по гендерному равенству.
9. Программа «Саглык» (перевод «Здоровье»).

Официальные государственные информационные агентства и СМИ Туркменистана

10. Государственное информационное агентство «Туркменистан сегодня» (ТДХ).
11. Газета «Нейтральный Туркменистан».
12. Газета «Туркменистан».

Отчеты и материалы международных организаций

13. Отчеты Программы развития ООН (ПРООН) о совместных проектах с НКО Туркменистана (включая техническую поддержку Союза бухгалтеров).
14. Отчеты Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) о деятельности в Туркменистане.
15. Отчеты Европейского Союза (ЕС) о совместных проектах с НОКПТ.
16. Отчеты Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) о совместных проектах с ОО «Кейик Окара», ОО «Ынам».
17. Отчеты Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев (УВКБ ООН) о проектах по сокращению безгражданства в Туркменистане (совместно с НОКПТ и ОО «Кейик Окара»).
18. Материалы Бюро демократических институтов и прав человека (БДИПЧ) ОБСЕ (Варшава, заседания с участием ОО «Ынам»).

Информационные ресурсы и материалы общественных объединений Туркменистана (из открытых источников и ФГД)

19. Материалы и публичная отчетность Союза промышленников и предпринимателей Туркменистана (СППТ).
20. Материалы и публичная отчетность Союза экономистов Туркменистана.
21. Материалы и публичная отчетность Союза бухгалтеров Туркменистана.
22. Материалы и публичная отчетность Союза молодежи Туркменистана имени Махтумкули.
23. Материалы и публичная отчетность Национального Общества Красного Полумесяца Туркменистана (НОКПТ).
24. Материалы Общества охраны природы Туркменистана (ООПТ).
25. Материалы Общества слепых и глухих Туркменистана (ОСГТ).
26. Материалы Центра поддержки инвалидов.
27. Материалы Общественного объединения «Кейик Окара».
28. Материалы Общественного объединения «Ынам».
29. Материалы Общественного объединения «Йенме».
30. Материалы Общественного объединения «Мерт».
31. Материалы альпклуба «Агама».

Материалы полевого этапа исследования (качественные данные)

32. Данные двух фокус-групповых дискуссий (ФГД) с участием 20 ключевых НКО Туркменистана (проведены 27 и 28 января 2026 года). Тип данных: транскрипты выступлений, аналитические заметки, кейсы.

Вспомогательные источники (для методологии и контекста)

33. Закон Туркменистана «Об общественных объединениях» (первая редакция 2003 года) (для ретроспективного обзора).
34. Общие методологические рекомендации ООН по оценке вклада НКО в достижение Целей устойчивого развития (ЦУР).
35. Статистический ежегодник за 2024 год, Государственный Комитет Туркменистана по Статистике

Ўзбекистон

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 1992- йил 8- декабрда қабул қилинган (сўнгги ўзгартиш ва қўшимчалар иноватга олинган таҳрирда).
2. Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонуни. 1999- йил 14- апрелда қабул қилинган, № 763-I (кейинги ўзгартиш ва қўшимчалар билан). <https://lex.uz/docs/10863>.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонуни. 1991- йил 15- февралда қабул қилинган, № 223-XII (ўзгартиш ва қўшимчалар билан).
4. Ўзбекистон Республикасининг «Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни. 2007- йил 3- январда қабул қилинган, № ЎРҚ-76.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Ижтимоий шериклик тўғрисида»ги Қонуни. 2014- йил 25- сентябрда қабул қилинган, № ЎРҚ-376.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Хайрия тўғрисида»ги Қонуни. 2007- йил 2-майда қабул қилинган, № ЎРҚ-96.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018- йил 13- апрелдаги PQ-3666-сонли «Адлия органлари ва муассасалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022- йил 22- августдаги PQ-357-сонли «2022-2023- йилларда ахборот-коммуникация технологиялари соҳасини янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2025- йил 01- мартдаги 135-сон қарори (Lex.uz): <https://lex.uz/docs/7413952>
10. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги (gov.uz): ННТлар билан очиқ мулоқот ҳақидаги янгилик (02.12.2025), статистика: тахминан 10 000 та ННТ, 70 000 нафар банд аҳоли, давлат дастурларининг 350 та бандида иштирок: <https://gov.uz/en/adliya/news/view/107592>
11. Адлия вазирлигининг ННТлар портали e-ngo.uz (очиқ маълумотлар, реестр; акс этирилаётган агрегат кўрсаткичлар): <https://e-ngo.uz/>
12. UNDP. ICPE Uzbekistan (Independent Country Programme Evaluation), PDF (2025): <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>
13. Government portal dataset: Grant and social order projects submitted to NGOs (gov.uz, update 25.12.2024): <https://gov.uz/en/digital/sections/view/31351>
14. UNDP Uzbekistan project page: Women Entrepreneurship Support Programme (WESP): <https://www.undp.org/uzbekistan/projects/women-entrepreneurship-support-programme>
15. UNDP: Women Entrepreneurship Support Programme: <https://www.undp.org/uzbekistan/projects/women-entrepreneurship-support-programme>
16. UNDP: ICPE Uzbekistan (2025): <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>
17. UN Uzbekistan: SDGs in Aral Sea region (16.09.2023): <https://uzbekistan.un.org/en/246135-empowering-aral-sea-region-localized-leap-towards-sustainable-development-goals>
18. World Bank: Uzbekistan Digital Inclusion Project (Aug 2025): <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099082125080051162/pdf/P179108-b64144dd-4ff9-477b-8c7d-a047df407339.pdf>
19. UNDP: PIR Uzbekistan (environmental NGOs mention): https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-07/pir_uzbekistan_0.pdf
20. Asian Development Bank. Civil Society Brief: Uzbekistan. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/753866/civil-society-brief-uzbekistan.pdf>
21. UNICEF, ILO, UNDP. Evaluation of the UN Joint Programme on Strengthening Social Protection in Uzbekistan. https://mptf.undp.org/sites/default/files/documents/2023-05/uzbekistan_final_evaluation_report.pdf
22. World Bank. Документ по инклюзии и правам лиц с инвалидностью в Узбекистане. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099051823030041628/pdf/P1783520c7133306c082d50f566673af55c.pdf>
23. European Training Foundation. The Role of Civil Society Organisations in Human Capital Development and Life-long Learning. <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2025-01/CSO%20HCD%20LLL%20THEMATIC%20PAPER%202024%20FINAL.pdf>
24. UNDP Independent Evaluation Office. Independent Country Programme Evaluation: Uzbekistan. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>

3-илова. Марказий Осиё бўйича ННТлар ҳиссасининг йиғма кўрсаткичлари

(баҳолаш асосида тузилган, статистик ёки расмий маълумотлар ҳисобланмайдиган).

Жами МА бўйича: **56 240**

Кўрсаткич	 Қозоғистон	 Қирғизистон	 Тожикистон	 Туркменистон	 Ўзбекистон
Рўйхатдан ўтган / ҳисобга олинган ташкилотлар	23 000 дан ортиқ рўйхатдан ўтган ННТ	Тадқиқотнинг мақсадли гуруҳида 21 399 та ННТ; 4 548 таси статистик ҳисобот тақдим этган	1 700 та ташкилот, 411 та филиал ва ваколатхона; мақсадли гуруҳида 968 та ташкилот	138 та жамоат ташкилоти	тахминан 10 000 та ННТ; филиаллар, бўлинмалар ва ваколатхоналар билан бирга 11,6 мингдан ортиқ ННТ
Фаолият юритаётган / фаол ишлаётган ташкилотлар	2024- йил охири ҳолатига кўра базада 17 964 та фаол ННТ	энг фаол 397 та ташкилот	мақсадли гуруҳидаги 105 та ташкилот молиявий ҳисобот тақдим этган; тадқиқот танланмасига 69 та ФЖТ киритилган	Барча 138 та ташкилот фаол ҳисобланади ва ҳисобот тақдим этади	м/й; амалда фаолият юритаётган / фаол ННТлар тоифаси алоҳида ажратилмаган
Ходимлар сони	97 758 нафар 2024 йилда; ННТлар базасида алоҳида 40 минг штат ходими кўрсатилган	24 414 нафар ходим	мақсадли гуруҳидаги фаол ташкилотлар бўйича 1 200 та иш ўрни	бутун сектор бўйича м/й	70 минг нафардан ортиқ киши
Ходимлар орасидаги аёллар	м/й	14 158 нафар аёл, жами 24 414 нафар ўртача рўйхатдаги ходимдан	м/й	м/й	м/й
Ташқи ўриндошлар / жалб қилинган мутахассислар	м/й; ННТлар базасида жалб қилинган мутахассислар бўйича «-» кўрсатилган	4 857 нафар ташқи ўриндош	м/й	м/й	м/й
Волонтерлар / ҳақ тўланмайдиган ходимлар	107 минг волонтер	5 411 нафар ҳақ тўланмайдиган ходим / волонтер	м/й	бутун сектор бўйича м/й; алоҳида кейслар мавжуд	м/й
Сектор фаолиятига жами жалб қилинганлар	ОКЭД бўйича 97 758 нафар ходим ва ННТлар базаси бўйича 107 минг волонтер	34 682 нафар киши	м/й	м/й	70 минг нафардан ортиқ ходим; волонтерлар алоҳида ажратилмаган
Ўртача иш ҳақи	318 853 тенге (664 USD) ойига, 2024 йилда	27 605 сом (317 АҚШ доллари) ойига	м/й	м/й	4 308 379 сўм ойига (тахминан 345 АҚШ доллари)
Меҳнатга ҳақ тўлаш жамғармаси	374 084,5 млрд тенге (773,1 млн USD) 2024 йилда, ОКЭД 94.99.0 бўйича	материалларда тайёр кўрсаткич сифатида м/й	м/й	м/й	м/й
Солиқлар ва ижтимоий ажратмалар	м/й; солиқ маълумотларидан фойдаланиш махфийлик билан чекланган	тахминан 1,3 млрд сом (тахминан 15 млн АҚШ доллари) 2024-йил учун	69 та ФЖТ танланмаси бўйича тахминан 4 млн сомони (440 минг АҚШ доллари ортиқ)	м/й; ҳисоботда ҳисоблаш учун очиқ макростатистика мавжуд эмаслиги кўрсатилган	м/й; ажратмалар бўйича таққосланмайдиган маълумотлар ажратилмаган
Ялпи қўшилган қиймат	м/й	10 558 725,1 минг сом (120 млн АҚШ доллари ортиқ)	м/й	м/й	м/й
ННТларнинг ЯИМдаги улуши	м/й	0,67% ЯИМ, 2024 йилда	м/й	м/й	м/й

МАРКАЗИЙ ОСИЁДАГИ ННТлар:

РИВОЖЛАНИШГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ, БОШҚАРУВ ВА БАРҚАРОРЛИК 2026 й.

Кўрсаткич	 Қозоғистон	 Қирғизистон	 Тожикистон	 Туркменистон	 Ўзбекистон
Умумий молиявий тушумлар / айланма	бутун сектор бўйича м/й; алоҳида молиялаштириш механизмлари мавжуд	2024-йилда тахминан 53 млрд сом (тахминан 609 млн АҚШ доллари), мақсадли гуруҳ бўйича эса 14,2 млрд сом (тахминан 161,7 млн АҚШ доллари)	69 та ФЖТ танланмасы бўйича 53,3 млн сомони (қарийб 6 млн АҚШ доллари)	бутун сектор бўйича м/й	2024 йилда 34 350,3 трлн сўм (тахминан 2,8 млрд АҚШ доллари)
Хорижий техник ёрдам / грантлар	бутун сектор бўйича м/й	2,7 млрд сом (тахминан 30,5 млн АҚШ доллари); тушумларнинг 19%	39,7 млн сомони (тахминан 4,4 млн доллар) (69 та ФЖТ танланмасы бюджетига нисбатан 74,5%)	2024 йилда умумий қиймати тахминан 1,2 млн АҚШ доллари бўлган 22 та грант лойиҳаси	1 206,5 млрд сўм (тахминан 100 млн АҚШ доллари) (3,5%)
Давлат / маҳаллий бюджет қўллаб-қувватлаши	ДИБ: 2 167 та лойиҳа, 33,56 млрд тенге (69,9 млн USD) 2024 йилда; грант молиялаштириши ҳар йили 2 млрд тенгедан (4,2 млн USD) ошади; ССУ — тахминан 45–55 млрд тенге (91,7–114,6 млн USD), 60% дан ортиғи бюджет ҳисобидан	тахминан 0,2 млрд сом (тахминан 1,8 млн АҚШ доллари); тушумларнинг 1%	3,57 млн сомони (тахминан 400 минг АҚШ доллари) (7%) давлат ижтимоий буюртмасини амалга ошириш бўйича шартномалардан олинган маблағларга тўғри келган	м/й; таққосланадиган сатр мавжуд эмас	7 йил давомида 718 млрд сўм (қарийб 60 млн АҚШ доллари); 3 йил ичида ҳудудий жамғармалар орқали 1 600 та лойиҳа учун 83 млрд сўм (қарийб 7 млн АҚШ доллари)
Товарлар ва хизматлар харидлари / КБСга ҳисса	м/й	семинарлар, тренинглар ва давра суҳбатларини ташкил этишнинг ўзидаёқ 917 млн сомдан ортиқ (тахминан 10,5 млн АҚШ доллари)	м/й	м/й	м/й
Давлат / ҳудудий механизмлар бўйича лойиҳалар сони	2 167 та лойиҳа, 2024 йилда 33 562,8 млн тенге (69,9 млн USD) маблағга	ягона кўрсаткич сифатида м/й	м/й	2024-йилда 22 та грант лойиҳаси	сўнгги 3 йилда ҳудудий жамғармалар орқали 1 600 та лойиҳа
Бенефициарлар / бутун сектор бўйича қамров	ягона кўрсаткич сифатида м/й; алоҳида кейслар мавжуд	ягона кўрсаткич сифатида м/й; алоҳида кейслар мавжуд	ҳар йили 250 000 нафар бенефициар (69 та ФЖТ танланмасы)	ягона кўрсаткич сифатида м/й; алоҳида кейслар мавжуд	ягона кўрсаткич сифатида м/й; алоҳида кейслар мавжуд

4-илова. ННТлар ҳиссасини баҳолашнинг таклиф этилаётган уч босқичли индикаторлар тизими

ННТлар ҳиссасини баҳолашнинг ягона индикаторлар тўпламига эга тизими сектор фаолияти тўғрисидаги маълумотларнинг тарқоқлигини бартараф этиш учун зарур. Ҳозирги вақтда ННТлар ҳақидаги маълумотлар кўпроқ лойиҳа ҳисоботлари, алоҳида кейслар, молиявий маълумотлар, идоравий ахборотлар ёки тадбирлар тавсифи кўринишида тақдим этилади, бу эса натижаларни агрегатлаштиришни қийинлаштиради ва секторнинг ривожланишга қўшаётган ҳиссасини изчил намоиш этиш имконини бермайди. Ягона индикаторлар баҳолашнинг умумий тилини шакллантиришга ёрдам беради: секторнинг асосий параметрларини, унинг ресурс базасини, функцияларини, қамровини, бенефициарлар учун натижаларини ҳамда жамоалар, хизматлар ва бошқарув институтлари даражасидаги ўзгаришларни қайд этади. Бундай тизим ННТлар ҳиссасининг давлат, жамият, бизнес ва донорлар учун кўринишини оширади, секторнинг кам баҳоланиши хавфини камайтиради ва унинг ижтимоий қийматини мунтазам, таққосланадиган ва далилларга асосланган тарзда тақдим этиш учун замин яратади.

ННТлар ҳиссасини баҳолаш учун уч босқичли индикаторлар тизимидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. У секторнинг асосий ҳисобини, ташкилотларнинг функционал ҳиссасини ва таъсирни баҳолашни аралаштирмаслик имконини беради. Бундай ёндашув натижарат ташкилотлар статистикаси, волонтерлик меҳнатини ўлчаш ва ривожланиш натижаларини бошқариш бўйича халқаро ёндашувларга мос келади.

1-босқич. Секторнинг базавий ҳисоби (институционал ҳисса)

Ушбу босқич ННТлар ҳажми, тузилмаси ва ресурс базасини тушуниш учун зарур. У халқаро амалиётдаги ННТларнинг ёрдамчи (сателлит) ҳисоблари мантиғига энг яқин бўлиб, унда сектор иқтисодиётнинг бир қисми сифатида бандлик, маҳсулот/хизматлар, меҳнатга ҳақ тўлаш, даромад манбалари, харажатлар, волонтерлик меҳнати ва институционал тасниф орқали кўриб чиқилади.

Минимал индикаторлар:

• рўйхатдан ўтган ННТлар сони;	• пул тушумлари ҳажми;
• фаолият юритаётган ННТлар сони;	• фойдаланилган маблағлар ҳажми;
• агар бундай гуруҳни ажратиш мумкин бўлса, фаол ишлаётган ННТлар сони;	• молиялаштириш манбалари: давлат бюджети, маҳаллий бюджетлар, донорлар, хайриялар, аъзолик бадаллари, пуллик хизматлар, даромад келтирувчи фаолият ва ҳ.к. (сумма ва улуш);
• ННТларнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллар бўйича тақсимоти (сони ва улуши);	• товарлар ва хизматлар хариди ҳажми;
• ННТларнинг фаолият соҳалари бўйича тақсимоти (сони ва улуши);	• лойиҳалар ва дастурлар сони (жами, фаолият турлари ва секторлар бўйича — сони ва улуши);
• штат ходимлари сони;	• бенефициарлар сони (жами, фаолият турлари ва секторлар бўйича — сони ва улуши);
• жалб қилинган экспертлар ва маслаҳатчилар сони;	• фаолиятнинг ҳудудий қамрови (ҳудудлар кесимидаги лойиҳалар ва бенефициарлар сони — сони ва улуши);
• волонтерлар сони;	• очиқ ҳисоботлар эълон қилувчи ташкилотлар улуши.
• волонтерлик меҳнати ҳажми (соатларда ёки тўлиқ бандлик эквивалентида);	
• меҳнатга ҳақ тўлаш жамғармаси;	
• сектордаги ўртача иш ҳақи;	
• солиқлар ва ижтимоий ажратмалар;	

2-босқич. Функционал ҳисса

Ушбу босқич ННТлар одамлар, жамоалар, давлат ва иқтисодиёт учун айнан нима қилаётганини кўрсатади. У ташкилотларнинг ролларини қайд этиши лозим: хизматлар кўрсатиш, ҳуқуқларни ҳимоя қилиш, сиёсатни шакллантиришда иштирок этиш, жамоатчилик мониторинги, ресурсларни жалб қилиш, заиф гуруҳлар билан ишлаш, ижтимоий тадбиркорлик ва маҳаллий ташаббуслар ва ҳ.к.

Функционал ҳисса индикаторлари:

- ❁ асосий гуруҳлар бўйича бенефициарлар сони (болалар, ёшлар, аёллар, ногиронлиги бўлган шахслар, кексалар, мигрантлар, кам таъминланган оилалар, зўравонликдан жабрланганлар, оғир ва сурункали касалликларга чалинган беморлар, қишлоқ ва олис ҳудудлар аҳолиси ҳамда ННТ фаолияти соҳасига қараб белгиланадиган бошқа гуруҳлар) (сони ва улуши);
- ❁ заиф гуруҳлардан бўлган бенефициарлар улуши;
- ❁ қишлоқ ва олис ҳудудларда кўрсатилган хизматлар сони (умумий хизматлар сонига нисбатан сони ва улуши);
- ❁ кўрсатилган ижтимоий, ҳуқуқий, психологик, таълим, реабилитация ва маслаҳат хизматлари сони;
- ❁ фаолиятнинг асосий тоифалари бўйича хизматлар сони ва улуши;
- ❁ ҳужжатлар, тўловлар, хизматлар ёки ҳуқуқий ҳимоя олишга кўмаклашиш ҳолатлари сони;
- ❁ бепул ҳуқуқий ёрдам олган шахслар сони;
- ❁ инқирозли, реабилитация, ярим стационар ва ихтисослаштирилган хизматлар сони;
- ❁ ўқитилган мутахассислар, волонтерлар, ота-оналар, тадбиркорлар ёки жамоа вакиллари сони;
- ❁ бандлик, ўзини ўзи банд қилиш ва тадбиркорлик дастурлари иштирокчилари сони;
- ❁ яратилган ёки қўллаб-қувватланган стартаплар, ижтимоий корхоналар ва маҳаллий ташаббуслар сони;
- ❁ бенефициарлар учун яратилган ёки сақлаб қолинган иш ўринлари сони;
- ❁ давлат, ижтимоий ёки маҳаллий дастурлар учун ННТлар томонидан жалб қилинган ресурслар ҳажми;
- ❁ стратегиялар, дастурлар, қонунлар ва МХҲларга ННТлар томонидан киритилган таклифлар сони;
- ❁ ННТлар иштирок этган ишчи гуруҳлар, кенгашлар, эшитувлар ва маслаҳат майдончалари сони;
- ❁ ННТлар томонидан ўтказилган мониторинглар, жамоатчилик экспертизалари ва баҳолашлар сони;
- ❁ давлат органлари томонидан кўриб чиқилган ННТ тавсиялари сони;
- ❁ дастурлар, МХҲлар ёки амалий қарорларда инобатга олинган ННТ тавсиялари сони;
- ❁ жамоалар иштирокида амалга оширилган маҳаллий ташаббуслар сони.
- ❁ ННТларнинг инвестиция муҳити ва хусусий сектор ривожланишига ҳиссаси:
- ❁ тадбиркорлик, ўзини ўзи банд қилиш ва иқтисодий кўникмаларни ривожлантириш бўйича ННТ дастурлари ва ташаббуслари сони;
- ❁ тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун қўллаб-қувватлов олган бенефициарлар сони;
- ❁ ННТлар иштирокида амалга оширилган маҳаллий сервис ва инфратузилма ечимлари сони;
- ❁ ННТлар иштироки тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ёки маҳаллий ривожланиш дастурларини амалга ошириш сифатини яхшилашга ёрдам берган ҳолатлар сони;
- ❁ ННТлар иштироки жойларда ҳўжалик фаолияти учун тўсиқларни камайтиришга кўмаклашган амалиётлар сони;
- ❁ иқтисодий шароитларга таъсир қилувчи хизматлар ва инфратузилмани маҳаллий бошқаришнинг барқарор моделлари сони;
- ❁ хусусий сектор ва маҳаллий иқтисодиётни ривожлантириш масалалари бўйича ННТларнинг давлат органлари, МСУ, бизнес ва таълим ташкилотлари билан шерикликлари сони.

3-босқич. Натижалар ва таъсирни баҳолаш

Ушбу босқич ННТлар фаолияти туфайли юзага келган ўзгаришларни кўрсатиши лозим: хизматлардан фойдаланиш имкониятининг яхшиланиши, заифликнинг камайиши, бандлик ва даромадларнинг ошиши, ҳаёт сифатидаги ўзгаришлар, институционал ўзгаришлар ва натижаларнинг барқарорлиги. Ривожланиш натижаларини бошқариш бўйича халқаро ёндашувларда бу индикаторлар узоқ муддатли натижалар (outcome) ва таъсир (impact)га яқин бўлиб, мақсадли гуруҳлар, тизимлар ва жамоалардаги ўзгаришларни баҳолайди.

Натижалар ва таъсирнинг эҳтимолий индикаторлари:

- ❁ зарур хизматдан фойдаланиш имкониятига эга бўлган бенефициарлар улушининг ўзгариши;
- ❁ хизмат олиш учун кетадиган вақт ёки харажатларнинг камайиши;
- ❁ ёрдамнинг тўлиқ йўлини босиб ўтган бенефициарлар улуши;
- ❁ 6–12 ойдан кейин ижобий натижани сақлаб қолган бенефициарлар улуши;
- ❁ ҳужжатларини, ҳуқуқларини ёки ижтимоий қўллаб-қувватлашдан фойдаланиш имкониятини тиклаган шахслар улуши;
- ❁ ҳуқуқий ёрдам олиб, ўз масаласи бўйича ечимга эришганлар улуши;
- ❁ бенефициарларнинг ҳуқуқлари ва мавжуд хизматлар ҳақидаги хабардорлик даражасининг ўзгариши;
- ❁ ногиронлиги бўлган шахслар ёки бошқа мақсадли гуруҳлар мустақиллиги даражасининг ўзгариши;
- ❁ дастур иштирокчиларининг бандлик ёки ўзини ўзи банд қилиш даражасининг ўзгариши;
- ❁ иқтисодий дастур иштирокчилари даромадларининг ўзгариши;
- ❁ кичик бизнес очган ёки кенгайтирган бенефициарлар сони;
- ❁ 12 ойдан кейин ҳам фаолият юритаётган ижтимоий корхоналар ёки стартаплар улуши;
- ❁ мақсадли жамоаларда сув, инфратузилма, таълим, соғлиқни сақлаш ёки ижтимоий хизматлардан фойдаланиш имкониятининг яхшиланиши (эҳтиёжга нисбатан улуш);
- ❁ бенефициарларнинг ёрдам сифатида қониқиш даражасининг ўзгариши;
- ❁ инқирозли хизматларда худди шу муаммо бўйича қайта мурожаатлар сонининг камайиши;
- ❁ ННТ таклифлари натижасида давлат органи, муассаса ёки маҳаллий маъмурият амалиётининг ўзгариши;
- ❁ ННТлар иштирокида қабул қилинган қонунлар, стратегиялар, дастурлар ёки МҲҲлар сони;
- ❁ давлат ижтимоий буюртмаси ёки мунтазам молиялаштириш тизимида киритилган ННТ хизматлари ёки моделлари сони;
- ❁ бошқа ҳудудлар ёки ташкилотларга кенгайтирилган муваффақиятли амалиётлар сони;
- ❁ бенефициарлар ва жамоалардан қайтар алоқа олишнинг ишлайдиган механизмлари мавжудлиги;
- ❁ натижалар ва ўзгаришлар ҳақида мунтазам очиқ ҳисобдорлик мавжудлиги.

Бундай тизимни жорий этишда барча ННТлардан бир хил даражада мураккаб ҳисобот талаб қилмаслик муҳим. Кичик маҳаллий ташкилотлар учун базавий ҳисоб ва функционал ҳиссанинг бир нечта кўрсаткичлари етарли. Йирик сервис, экспертлик ёки тармоқ ташкилотлари учун натижаларнинг кенгайтирилган индикаторларини қўллаш мумкин. Таъсирни баҳолаш танлаб қўлланилиши мумкин — йирик дастурлар, барқарор хизматлар, инновацион моделлар ва давлат ёки донор молиялаштиришига эга бўлган йўналишлар учун.

5-илова. Маълумотларнинг ишончлилиқ даражаси

Мамлакат	Нимани ишонч билан тасдиқлаш мумкин	Нима эҳтиёткорликни талаб қилади
Қозоғистон	Фаол ННТлар сони, бандлик, волонтерлар, давлат ижтимоий буюртмаси, ижтимоий хизматлар	Солиқ ҳиссаси ва тадқиқот доирасидан ташқаридаги ташкилотларни аниқ ажратиш
Қирғизистон	ЯИМдаги улуш, бандлик, солиқлар, молиявий тушумлар, харидлар	Бенефициарлар учун узоқ муддатли ўзгаришлар (outcomes)
Ўзбекистон	Рўйхатдан ўтказиш, бандлик, пул тушумлари, давлат томонидан қўллаб-қувватлаш	Рўйхатдан ўтган ва амалда фаолият юритаётган ННТларни ажратиш
Тожикистон	Экспертлик иштирок, 69 та ФЖТ танланмаси бўйича маълумотлар	Бутун секторга экстраполяция қилиш
Туркменистон	Рўйхатдан ўтган ташкилотлар сони, алоҳида лойиҳалар ва ногиронлиги бўлган шахслар бандлигига оид мисоллар	Макроиқтисодий ҳисса, солиқлар, жами молиявий оқимлар

6-илова. Нотижорат секторининг иқтисодиёт ва бандликка қўшаётган ҳиссасини ўлчаш бўйича халқаро тажриба

Нега мамлакатлар ННТлар ҳиссасини ўлчайди?

Дунёнинг кўплаб мамлакатларида нотижорат ташкилотлар нафақат фуқаролик жамияти институтлари, балки иш ўринлари яратувчи, ижтимоий фойдали хизматлар кўрсатувчи, ресурсларни жалб қилувчи ва қўшилган қиймат шакллантирувчи иқтисодиёт иштирокчилари сифатида ҳам қаралади.

Бироқ анъанавий давлат статистикаси узоқ вақт давомида ушбу ҳиссанинг тўлиқ кўламини кўриш имконини бермаган. Ушбу вазифани ҳал қилиш учун БМТ Статистика комиссияси Миллий ҳисоблар тизими (SNA) доирасида нотижорат ташкилотларни ҳисобга олиш бўйича махсус тавсияларни ишлаб чиққан бўлиб, улар нотижорат сектор ва волонтерлик фаолиятининг ёрдамчи (сателлит) ҳисобларидан фойдаланишни ҳам ўз ичига олади. Бундай ёндашув қуйидагиларни баҳолаш имконини беради:

- ННТларнинг ялпи қўшилган қиймат (ЯҚҚ) га ҳиссаси;
- ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)га ҳиссаси;
- бандлик ва меҳнатга ҳақ тўлаш;
- ташкилотлар даромадлари ва харажатлари тузилмаси;
- волонтерлик фаолияти ҳиссаси;
- секторнинг иқтисодиёт ва ижтимоий соҳанинг алоҳида тармоқларидаги роли.

Халқаро статистик асослар

Замонавий ёндашувлар БМТ тавсиялари ва Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИХТТ) нинг халқаро амалиётига асосланади. Асосий ғоя шундан иборатки, нотижорат сектор расмий статистикада давлат сектори, бизнес ёки уй хўжаликлари каби кўринадиган бўлиши керак. Бунинг учун мамлакатлар рўйхатдан ўтган ташкилотларни оддий ҳисобга олишдан уларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳиссасини баҳолашга босқичма-босқич ўтмоқда.

Халқаро тажриба

Жадвал X. Нотижорат секторининг ҳиссасини баҳолайдиган мамлакатларга мисоллар

Мамлакат	ЯҚҚ / ЯИМга ҳисса	Бандлик	Волонтёрлик меҳнати	Амалиёт хусусиятлари
Канада	Ҳа	Ҳа	Ҳа	ННТларнинг энг ривожланган ёрдамчи ҳисобларидан бири
Австралия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Секторнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳиссасини мунтазам баҳолаш
Новая Зеландия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Волонтёрлик ва маҳаллий жамоаларга урғу бериш
Норвегия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Волонтёрлик ташкилотлари ҳиссасининг тизимли ҳисоби
Финляндия	Ҳа	Ҳа	Қисман	ННТ маълумотларини ижтимоий статистикага интеграция қилиш
Нидерланды	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Ижтимоий фойдали фаолиятни ҳисобга олишнинг ривожланган тизими
Бельгия	Ҳа	Ҳа	Қисман	Маълумотлардан ижтимоий иқтисодиётни таҳлил қилишда фойдаланиш
Франция	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Ассоциациялар ва ижтимоий иқтисодиёт ташкилотларини ҳисобга олиш
Чехия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Сектор бўйича маълумотларни мунтазам эълон қилиш
Португалия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Ижтимоий иқтисодиётнинг миллий ёрдамчи ҳисоби
Республика Корея	Ҳа	Ҳа	Қисман	Маълумотлардан ижтимоий таъсирни баҳолаш учун фойдаланиш

Манба: нотижорат ташкилотларни ҳисобга олиш бўйича БМТ тавсиялари, миллий статистика хизматлари, ИХТТ амалиётининг халқаро шарҳлари.

Канада: комплекс статистик ҳисобнинг намунаси

Канада нотижорат секторни статистик ҳисобга олиш соҳасида жаҳон етакчиларидан бири ҳисобланади. Канада Статистика бошқармаси мунтазам равишда қуйидагилар бўйича маълумотларни эълон қилади:

- нотижорат секторнинг ЯИМга ҳиссаси;
- бандлик ва меҳнатга ҳақ тўлаш;
- ташкилотлар даромадлари ва харажатлари тузилмаси;
- волонтёрлик фаолияти;
- турли фаолият йўналишларининг (таълим, соғлиқни сақлаш, маданият, ижтимоий хизматлар ва бошқалар) ҳиссаси.

Олинаётган маълумотлар давлат сиёсатини ишлаб чиқишда қўлланилади ва сектор динамикасини иқтисодиётнинг бошқа секторлари билан тенг даражада баҳолаш имконини беради.

Австралия ва Янги Зеландия: ижтимоий қийматни ҳисобга олиш

Австралия ва Янги Зеландия нафақат иқтисодий кўрсаткичларга, балки волонтёрлар ҳиссасига ҳам алоҳида эътибор қаратади. Миллий статистикада қуйидагилар баҳоланади:

- волонтёрлар сони;
- волонтёрлик меҳнати ҳажми;
- волонтёрлик фаолиятининг иқтисодий эквиваленти;
- жамоат ташкилотларининг маҳаллий жамоалар ривожланишига ҳиссаси.

МАРКАЗИЙ ОСИЁДАГИ ННТлар:

РИВОЖЛАНИШГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ, БОШҚАРУВ ВА БАРҚАРОРЛИК 2026 й.

Бундай ёндашув анъанавий молиявий ҳисоботларда акс этмайдиган фуқаролар ҳиссасини ҳисобга олиш имконини беради.

Нидерландия, Бельгия ва Франция: ижтимоий иқтисодиёт билан боғлиқлик

Бир қатор Европа мамлакатларида нотижорат сектор ижтимоий иқтисодиётнинг кенгрок тизимининг бир қисми сифатида қаралади. Статистика қуйидагиларни баҳолаш имконини беради:

- жамоат ташкилотларининг бандликка ҳиссаси;
- аҳолининг заиф гуруҳларини интеграция қилиш;
- ижтимоий хизматлар кўрсатишдаги иштироки;
- ижтимоий неъматлар ишлаб чиқаришда иштирок этиш.
- маҳаллий жамоаларни ривожлантириш;

Бундай ёндашув ННТларнинг ҳудудларни барқарор ривожлантиришдаги ролини янада тўлиқроқ тушунишга ёрдам беради.

Халқаро тажрибанинг асосий сабоқлари

Мамлакатлар ўртасидаги фарқларга қарамай, ННТлар ҳиссасини ҳисобга олиш тизимини ривожлантириш одатда бир нечта изчил босқичлар орқали амалга ошади.

ННТлар ҳиссасини ўлчаш эволюцияси

Марказий Осиё мамлакатлари учун нима фойдали бўлиши мумкин?

Халқаро тажриба шуни кўрсатадики, Марказий Осиё мамлакатлари учун энг реалистик қадамлар қуйидагилардан иборат:

- фаол ННТлар реестрларини яратиш ва мунтазам янгилан бориш;
- волонтёрлик фаолияти ҳисобини ривожлантириш;
- статистика, солиқ ва рўйхатга олиш органлари маълумотларини мувофиқлаштириш;
- нотижорат секторнинг пилот ёрдамчи (сателлит) ҳисобларини тайёрлаш;
- секторнинг бандлиги ва меҳнатга ҳақ тўлаш фондини мунтазам баҳолаш;
- ННТларнинг иқтисодиёт ва ижтимоий ривожланишга қўшаётган ҳиссаси ҳақидаги йиғма маълумотларни мунтазам эълон қилиб бориш.
- ННТларнинг ялпи қўшилган қийматини ҳисоблаш;

ИХТТ мамлакатлари тажрибаси шуни кўрсатадики, бундай чоралар нотижорат секторининг давлат ва жамият учун кўринадиганлигини ошириш, қабул қилинаётган қарорлар сифатини яхшилаш ҳамда ННТларнинг мамлакат ривожланишидаги роли ҳақида янада холис тасаввурни шакллантириш имконини беради.

QR-code